

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Катедра „Арабистика и семитология“

Докторска програма:
АРАБСКО ОБЩЕСТВОЗНАНИЕ

**Разширен автореферат
на дисертация**

За придобиване на образователна и научна степен „доктор“

НА ТЕМА:

ИНТЕЛЕКТУАЛНИ И РЕЛИГИОЗНИ ЕЛИТИ В ЛЕВАНТА И
ТЯХНОТО ОТНОШЕНИЕ КЪМ УПРАВЛЕНИЕТО НА
АЮБИДСКАТА ДИНАСТИЯ ПРЕЗ ПЕРИОДА 1174–1250 Г. СЛ.ХР.

Докторант:

ДЖЕХАД СЮЛЕЙМАН САЛЕМ АЛ-МАСРИ

Научен ръководител:

ПРОФ. Д-Р СИМЕОН ЕВСТАТИЕВ

София, 2021 г.

Дисертационният труд е в обем от 444 страници и включва увод, пет глави, заключение и библиография. Библиографията обхваща 181 цитирани в дисертацията заглавия, от които 107 на арабски език (4 ръкописа, 5 шариатски съдебни регистъра, 29 нарративни извора и 69 изследвания), 7 латински извора, 50 източника на западни езици, 6 на турски, 5 на иврит и 6 на персийски език.

Дисертацията е обсъдена и насочена за защита от катедра „Арабистика и семитология“ при Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на 01.10.2021 г.

Докторантът е зачислен в докторантура към Катедра „Арабистика и семитология“ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със заповед № РД 20-2054 от 02.12.2015 г. и отчислен с право на защита със заповед № РД 20-578/27.02.2020 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 2 декември 2021 г. от 16:30 ч. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Център за източни езици и култури, бул. „Тодор Александров“ №79, 1303 София.

Съдържание

Увод.....	4
ЦЕЛИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	14
ТЕМАТИЧЕН ОБХВАТ И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ВЪПРОСИ.....	16
ОГРАНИЧЕНИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	23
СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА	26
ПРЕГЛЕД НА ОСНОВНИТЕ ИЗВОРИ И ИЗСЛЕДВАНИЯ.....	43
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	65
ПУБЛИКАЦИИ.....	68

Увод

Настоящият дисертационен труд изследва ролята на интелектуалните и религиозни елити в Леванта и техните позиции по въпросите, свързани с управлението на династията на Аюбидите (1174–1250 сл.Хр.), на базата на задълбочено проучване на голям обем извори и изследвания. Отделните глави и раздели на дисертацията са посветени на позициите и ролята на ислямските учени – религиозни учени (улеми) и юристи (факихи) във всички сфери на живота в „голяма Сирия“ – Шам (от араб. *билād аш-шām* – термин¹, обозначаващ региона, наричан от европейците Левант). Основен фокус на анализа са позициите и ролята на голяма група влиятелни учени от епохата на Аюбидите и кръстоносните походи в Леванта. Ролята и позициите на учените по специфичните за периода политически, административни, военни, културни, социални, икономически, религиозни и конфесионални въпроси са разгледани подробно, като са открити на фона на събитията и историческите процеси през разглежданата епоха. Това са въпроси, оказали влияние върху всички аспекти на интелектуалните движения в Леванта при управлението на Аюбидите и имащи отношение към основните събития от онова време: съпротивата срещу кръстоносците, сблъсък с подновените кръстоносни походи, белязали цялото управление на Аюбидите и възхода на суннизма след залеза на шиитския Фатимидски халифат (909–1171 г. сл.Хр.²), в Египет (969–1171 г.) и в Леванта (973–1099 г.).

В дисертацията са застъпени аналитико-описателният и критично-историческият подход към изследваните събития и процеси. Прегледан е широк набор от разнообразни арабски, европейски, турски, персийски и еврейски извори и изследвания, като по този начин е събрана изчерпателна информация за епохата и

¹ При предаването на термини и понятия се използва пълна транслитерация на кирилица, а при изписването на собствените имена – транслитерация без диакритика (например Баха' ад-Дин Йусуф ибн Шадад вместо Баха ад-Дин Юсуф ибн Шадад, както името би следвало иначе да се предаде посредством практическа транскрипция). Изключение се прави при известни утвърдени имена като това на Саладин – Салах ад-Дин ал-Аюби (вместо ал-Айуби в транслитерация без диакритика).

² В случай, че не е посочено друго, изписването на датите по-долу е по Григорианския календар. Когато се налага предаването на години по мюсюлманското летоброене (хиджра), те са поставени преди датите по Григорианския календар и са отделени с наклонена черта, например 632 г.х./1234 г.

обстоятелствата, формирали ролята и позициите на улемите спрямо аюбидското управление. Историческите събития са съотнесени към факторите, подтикнали улемите да съчетаят основните си научни занимания с изпълнението на функции, продиктувани от обстоятелствата и времето, а понякога и от техните религиозни задължения или заеманата от тях държавна длъжност и близка връзка с аюбидските владетели.

По тази причина позициите и ролята на улемите са анализирани в тяхната взаимовръзка с породилите ги събития и обусловилите ги фактори. Така темата е поставена в един по-широк исторически контекст, като са представени подробно и свързаните с нея исторически събития. Приложен е методът на историческия критицизъм, с екстраполиране и изследване на историческите наративи, включващи важни събития и интерпретации, свързани с позициите и ролята на улемите. При това целта е да се направи оценка на тези позиции и роля и на тяхната ефективност при справянето с кризите на времето и да се проследят съществените резултати, до които са довели тези позиции и роля във всички области на живота в земите на Леванта по времето на Аюбидите.

В хода на изследването са анализирани широк кръг извори по средновековна ислямска история, литература, юриспруденция (*фиqh*), география, биографична литература (*табақāt*), исторически източници, посветени на житията (*сīrat*) и завоевателните походи (*мағāзī*) на аюбидските владетели, географска литература, пътеписи и др. Стремешът е да се обхване цялата достъпна информация, която е предмет на анализ, представена в по-голямата част от релевантните източници. Понататък в дисертацията е дадена характеристика на хронистите от гледна точка на близостта им до разказваните събития, връзката им с личностите, описани в хрониките, тяхното занятие, принадлежност и вярвания. Следователно, настоящата дисертация има за цел да разкрие, подкрепяйки ги с доказателства, позициите и ролята на ислямските учени през разглеждания исторически период по възможно най-обективен начин. В изпълнение на тази задача са проучени широк спектър трудове на европейски учени от областта на ориенталистиката, изследвали историята на кръстоносните походи. При това дисертацията е израз на стремеш да

бъдат избегнати идеологическите и методологическите предубеждения, често чрез пряко повторно проучване на историческите източници и доказателства.

Значимостта на настоящия труд се състои в това, че не е търсено самоцелно компилиране на информация. Основната цел е да се проведе специализирано изследване, което изчерпателно да документира ролята и позициите на ислямските учени от Леванта към управлението на Аюбидите. В изпълнение на тази цел, в рамките на шест глави, разделени на подтеми, е изследвана цялостната обстановка в Леванта, за да бъде разбрана същността на политическите, административните, военните, социално-икономическите, религиозните и конфесионални обстоятелства, които са в основата на многобройните фактори, обусловили формирането на ролята и позициите на ислямските учени към управлението на Аюбидите.

Методът на историческия критицизъм е използван при оценката и класификацията на разглежданите позиции и роля. Изследвани са отделните обстоятелства, свързани с ислямските учени, като заемана длъжност, феодална собственост (*иқтā'*), друго имущество, различни аспекти от живота им, финансово състояние, характер на връзката им с аюбидските владетели и др., които биха могли да обяснят логически техните мотиви за изпълняване на функции и задачи извън основните им научни занимания и за тяхната лоялност или опозиционност спрямо управлението на Аюбидите.

Застъпено е становището, че ислямските учени са играли важна роля във всички сфери на живота в Леванта през епохата на Аюбидите. Техните позиции и роля обаче варират в зависимост от взаимоотношенията, в които участват, от потенциала им, от връзките им на лоялност и принадлежност. Въз основа на това улемите могат да бъдат разделени на три основни категории. Към първата категория спадат онези от тях, които са лоялни към династията по силата на заеманата държавна длъжност и близката си връзка с аюбидските владетели. Те служат на владетелите във всяка една област от живота и им оказват помощ и подкрепа. Втората категория включва неутралните улеми, които се въздържат от заемане на държавна длъжност и изпълнение на официални задачи, възлагани от управниците. Те предпочитат да стоят настрана от участие във владетелските съвети и се

посвещават на своите науки и ученици, на бедните и нуждаещите се. Някои от тях, водени от обществения интерес, присъстват на владетелските съвети, като настояват пред султаните за социална справедливост. В третата категория попадат непокорните – онези учени, които настройват и мобилизират общественото мнение против аюбидските владетели, потискащи населението, както и против онези от тях, които са склонни на компромиси и съюз с латините в името на собствените си интереси. Ролята и позициите на учените от тази категория не застрашават властта на Аюбидите и не предизвикват бунтове срещу трона.

Настоящият труд изследва ролята и позициите на интелектуалните елити и религиозните водачи в Леванта към управлението на Аюбидите. Аюбидската епоха е ключов период в историята на ислямския свят и Европа поради кръстоносните походи, които противопоставят мюсюлмани и европейци в продължение на почти два века. Доминиращи през тази епоха са ролята и позициите на изтъкнатите ислямски учени (улеми) – предмет на полемики сред мюсюлманските историци и европейските ориенталисти. Позициите на тези елити и ролята, която те играят, са класифицирани поотделно в политическата, административната, социално-икономическата, религиозната и конфесионалната сфера, като е открито отражението им върху цялостната обстановка в Леванта при Аюбидите. Разяснени са факторите, които стоят зад класификацията на ролята и позициите на елитите спрямо управлението на Аюбидите и са изведени мотивите и обстоятелствата, довели до формирането на три нива.

Първото ниво е свързано с групата на улемите, които, водени от личен интерес и участвайки в държавните институции, поддържат държавата и са лоялни към нея. Учените от тази група избягват да критикуват действията, ролята и позициите на владетелите дори когато те са в разрез с ислямското право и нарушават правата на поданиците. Второто ниво е представено от учените, заемащи помирителна позиция спрямо управлението, като се стремят да постигнат реформи, съветвайки аюбидските владетели да прилагат ислямското право, за да установят социална справедливост и равенство между хората и опитвайки се да мотивират управниците да изпълняват владетелските си задължения. На третото ниво са

учените, които се противопоставят на държавата. Те се бунтуват срещу социалната несправедливост и срещу онези, които нарушават ислямското право. Тази група улеми представляват опасност за династията, тъй като се опират на широка социална база. Аюбидите се отнасят към този непокорен елит предпазливо, за да избегнат трусове в социалната база, като използват спрямо него различни прийоми – толериране, уклончивост, шантаж, сплашване, налагане на лишения, наказания, опити за привличане, съдържане, успокояване. Когато мирните начини не дават резултат, аюбидските владетели и техните военачалници (емири) не се колебаят да използват срещу тези учени груба сила, за да заглушат гласовете им и изразяваните от тях позиции. Бунтът на непокорните улеми срещу управлението обаче не прераства в революционни действия или формиране на опозиционни партии и движения. Тяхната опозиционност се изразява в противопоставяне на владетелите, публично говорене за несправедливостите на властниците и религиозни проповеди, насочени срещу властта. Някои от тях се оттеглят от заеманите държавни длъжности в знак на отказа си да подкрепят владетели, нарушили принципите на ислямското право. През епохата на Аюбидите сред улемите не се откроява нито една харизматична личност, която да организира и поведе народно движение или въстание за сваляне от власт на аюбидските тирани, затънали в пороци, страсти и удоволствия, съюзяващи се с кръстоносците и монголите в името на собствените си интереси.

Няколко са факторите, възпрепятстващи възникването на широки опозиционни движения срещу управлението на Аюбидите, особено в периода на единство и могъщество по времето на султан Салах ад-Дин ал-Аюби. Най-съществен от тези фактори са кръстоносните походи към Ислямския изток по онова време, които имат отражение върху всички аспекти на живота в региона. Призивът към *джихад* придобива легитимираща сила и всеки, който не се вписва в неговата рамка бива обвиняван в опозиционност и отклонение от вярата. Също така, по онова време част от този елит от учени са лоялни поддръжници на управлението, при което политическите и военните дела са в ръцете на няколко военачалници (емири) и група водачи, изцяло предани на аюбидската династия. При тези обстоятелства са налице само незначителни заговори и междуособици между управници, упражняващи

монархически тип власт (*мулк*) и военачалници на династията. Те си съперничат помежду си за надмощие и влияние с цел постигане на лични придобивки, които поставят над обществения интерес на мюсюлманите – особено след разпада на аюбидската държава, последвал смъртта на нейния основател султан Салах ад-Дин ал-Аюби, известен в Европа като Саладин (упр. 1174–1193 г.).

Обстановката в Леванта през периода на властване на Аюбидите оставя своя отпечатък върху отделните компоненти на интелектуалния живот по онова време – учени и техните ученици, научно познание и научни трудове. В настоящата дисертация са положени усилия за изследване на средствата, с които аюбидските владетели и тяхното обкръжение си служат, за да използват тези компоненти за постигане на своите политически цели – укрепване на властта си и преодоляване на кризите, застрашаващи тяхното политическо образование. Основно средство е отпорът, даван на кръстоносните походи срещу аюбидските държави в Египет, Леванта и Джазира (Горна Месопотамия), както и засилването на суннитското направление посредством изкореняване на шиитското наследство, оставено от фатимидските исмаилити.

Аюбидските владетели упражняват централната власт, която са наследили от своите предшественици Селджукидите (1037–1307 г.), присъствали в Леванта през периода 1076–1117 г., и Зангидите (1127–1259 г.), властвали в Леванта от 1154 до 1181 г., съчетавайки това със собствените си амбиции и цели, така че да съхранят своето политическо образование. Водейки се от основателя на своята държава Салах ад-Дин ал-Аюби, те възприемат похватите на своите предшественици. С възкачването си на престола султан Саладин започва да се обгражда с доверени улеми, като още с първите си стъпки се стреми да спечели тяхната лоялност чрез привилегии, пари, дарове и земи. Освен това той им предоставя възможност да заемат най-високи държавни длъжности, за да може да разчита на силен интелектуален елит в допълнение към владетелските си правомощия. В това отношение другите аюбидски владетели и военачалници след него вървят по същия път.

Аюбидските владетели съзнават, че реалният успех на властта им зависи от това да намерят ефективно средство, чрез което да привлекат привърженици, в т.ч. най-авторитетните и известни ислямски учени, смятани за водещи фигури и част от елита на обществото. Най-добрата възможност за постигане на целите си владетелите виждат в институцията на вакъфите. През разглеждания период именно чрез системата на вакъфите се осъществява движението на парите, намирането на работа и получаването на образование. Като източник на финансиране вакъфите са начин за контрол и върху прослойката на улемите като цяло, тъй като лишаването от средства е достатъчно, за да парализира както научните им занимания, така и всекидневния им живот. За постигането на желаните цели чрез вакъфите аюбидските владетели съставят вакъфски актове, които съдържат условия, гарантиращи им желания контрол. Залегналите в тези актове условия имат силата на основен закон, съдържащ разпоредби относно политиките, прилагани във всички области на живота по онова време. Затова династията на Аюбидите съсредоточава вниманието си върху разширяване на системата от вакъфи и насърчава всички социални слоеве да участват в този процес. Така вакъфите се превръщат в основен принцип на управление и важен елемент от тогавашния живот. Акцентът е поставен върху вакъфите, отпускащи средства за образование, с което се цели привличането на влиятелния елит от ислямски учени към усилията на династията да защити властта си от рисковете и кризите, да преодолее заплахите за установената политическа система, да разпространи суннитската култура, изкоренявайки шиизма, и да мобилизира населението с цел противопоставяне на латините.

Въпреки предоставените привилегии политическата система на вакъфите, установена от аюбидските владетели в интелектуалната сфера, не успява да привлече всички видни ислямски учени. Част от улемите остават извън този кръг, тъй като поставят обществения интерес над възможностите за лично облагодетелстване чрез вакъфите. Тази група улеми предпочитат да запазят свободата си, като останат встрани от политическата система и държавните институции, понеже се опасяват, че славата им на учени може да затъне в блатото на политическото лицемерие. Те не желаят да използват властта като опора, считайки, че ще загубят почва под краката си, ако държавата реши да ги лиши от подкрепата си. Затова те се отдават на

ислямските религиозни науки и странят от държавните привилегии, за да останат здраво на мястото си, ако владетелите и последователите им не се придържат към ислямския закон или тръгнат срещу интересите на мюсюлманите.

Значимост и актуалност на изследването

Значимостта на настоящото изследване се състои в стремежа да бъдат запълнени празнотите в предходни изследвания по темата за интелектуалния живот при управлението на Аюбидите чрез разкриване на неизвестни моменти от редица исторически събития, които тези трудове не засягат в дълбочина. Целта е да се представи подкрепено със свидетелства от изворите, обхватно и обективно изследване, което предлага своя историческа реконструкция на епохата. Усилията, положени в тази насока, могат да бъдат обобщени както следва:

- ❖ Редица по-ранни изследвания върху интелектуалния живот при управлението на султан Салах ад-Дин ал-Аюби и общоприетите исторически доказателства, свързани с тази епоха, се характеризират с прекомерна генерализация на историческите факти. Тези изследвания приемат фактите като обща история на интелектуалния живот при управлението на Аюбидите независимо от събитията, настъпили при наследниците на Саладин. Възможно е тази тенденция да се дължи на обстоятелството, че авторите на въпросните изследвания са били впечатлени от фигурата на героя във време, когато подчинеността е доминираща в мюсюлманския свят. Настоящото изследване идентифицира ключови събития, при които група видни учени изиграват решителна и главна роля при всички владетели от династията на Аюбидите в Египет и Леванта.
- ❖ В по-голямата си част предходните изследвания са фокусирани върху ролята на определена група учени, работили в държавните институции, като ал-‘Имад ал-Исфяхани (поч. 597 г.х./1201), ал-Кади ал-Фадил ‘Абд ар-Рахман ал-Бисани (поч. 596 г. х./1199), Баха’ ад-Дин Юсуф ибн Шаддад (поч. 632 г. х./1234) и Диййа ад-Дин ‘Иса ал-Хаккари (поч. 585 г. х./1189 г.). Тези изследвания пренебрегват ролята на опозиционните движения, които някои автори възприемат като предизвикателство към свещената война (джихад) и

за ненужен бунт при критични исторически обстоятелства. В настоящия труд е изследвана ролята на голям брой учени, които са имали важно място във всички аспекти на обществения живот по времето на Аюбидите, включително и на такива от тях, чиито имена не присъстват в официалните хроники. Целта е да бъдат внесени важни нюанси в доминиращия исторически разказ с помощта на съвременна методология, за да бъде по-добре разбрана ролята на учени, останали в сянка при битката за място в официалните анали. В тогавашната епоха възможност да пишат исторически трудове, съобразени с желанията на държавата, се дава на група верноподанически настроени учени.

- ❖ В повечето предходни изследвания се набляга на ролята и позициите на ислямските учени в мобилизацията и участието в свещената религиозна война (джихад) срещу латините и монголите: темата е основна в тези изследвания. В настоящия труд са изследвани ролята и позициите на видните улеми в политически, административен, военен, социален, икономически, конфесионален и религиозен аспект. По тази причина изследването е обхватно, доколкото обхваща представя ролята и позициите на учените във всички сфери на общественно-политическия живот. Всяка сфера е предмет на отделна глава на дисертацията. Затова настоящият дисертационен труд може да се разглежда като фундаментално референтно изследване от гледна точка на неговата изчерпателност при разглеждането на темата, изобилието и разнообразието на ползваните източници, количеството на приведени исторически факти и богатия набор от бележки под линия, обяснения, сравнения, коментари и изводи.
- ❖ Много от предходните изследвания се свеждат до хроники на интелектуалния живот през епохата на Аюбидите, писани въз основа на исторически, юридико-богословски и образователни източници, като са пренебрегнати други важни ресурси, съдържащи исторически факти за ролята и позициите на улемите, както и литературни източници, описващи ролята и позициите на известни поети и литератори, особено онези, които са заемали високи държавни длъжности. Такъв източник е *Дйўаън ал-иншā*’, един от най-важните

султански сборници от официални документи, съставени по време на кръстоносните походи. Тук се включват и онези автори, които работят усилено, за да мотивират владетелите, военачалниците, водачите и членовете на обществото да противостоят на латините, както и поетите, които в стиховете си осъждат и критикуват владетелите и водачите за времето, изгубено за удовлетворяване на собствените желания, докато тиранията на приближените на владетеля спрямо населението е оставена без внимание. Други автори заклеймяват владетелите и военачалниците, които, водени от личния си интерес, са сключили мирни договори с латините вместо да им дадат отпор. Пренебрегнати в предходни изследвания са и други важни извори, по-специално от областта на изкуствата, като поеми, проза, песни, рисунки, надписи и др., въпреки значението им за разбирането на сблъсъка на стереотипи между ислямските и християнските историци при описанието на личността и действията на водачите на кръстоносните походи и на ислямския джихад. Настоящият дисертационен труд разширява обхвата на използваните източници, като включва литературни и художествени произведения с цел да допълни историческата картина, разкриваща ролята и позициите на авторитетните учени през изследвания период.

- ❖ По-голямата част от предходните дисертации, защитени в арабски, европейски и други университети, се занимават със суфизма от епохата на Аюбидите по един традиционен начин и в религиозен контекст. Те са фокусирани върху неговия произход, основни принципи, секти, методология, песнопения и обредност. В настоящото изследване акцентът е върху усилията на аюбидските владетели да превърнат религиозно-социалните суфийски институции в политико-военни структури, като назначават свои поддръжници от суфийските среди начело на тези институции и им оказват материална и морална подкрепа, за да могат те да изиграят своята роля в укрепването на политическата власт. Проследява се също как се използва заеманата от тях длъжност като преден пост за наблюдаване на движенията на кръстоносните войски и противодействие срещу набезите на кръстоносците, както и набирането на суфии като водачи и воини в

съответните институции. Освен това суфийските водачи са използвани за овластяване на суннизма, укрепване на властта на Аюбидите и теоретично обосноваване на ислямския джихад срещу кръстоносците, доколкото повечето социални слоеве чувстват близка суфийската религиозна общност с нейния аскетизъм, строга простота, обредност, молитвени бдения и дистанцираност от материалното.

ЦЕЛИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В стремежа си да запълни празнотите в предходните изследвания по темата настоящата дисертация си поставя следните цели:

- ❖ Посредством методи от социалната история да открие ролята на авторитетни учени, пренебрегнати в предишните исторически трудове. В по-голямата част от изследванията е възприета методологията на официалната история, основаваща се на непълна и изопачена историческа фактология. Тези изследвания се фокусират единствено върху фигурата на „абсолютния герой“, пренебрегвайки множество значими личности, играли важна роля в историческите събития през изследвания период.
- ❖ Да се направи опит за промяна на негативния стереотип, противопоставящ Изтока и Запада, който съществува и до днес и чиято разпространеност се дължи на сблъсъка между ислямския и западния свят по времето на кръстоносните походи, чрез осветляване на онези моменти от Средновековието, в които преобладават фактори, довели до резки исторически обрати. Някои идеологии са формирани именно под влиянието на социално-икономическите и конфесионалните особености на онази епоха.
- ❖ Да се прокара разделителна линия между религиозните и историческите изследвания като се представи ново изследване, без религиозно теоретизиране, което би могло да се преплете с някои исторически наративи и да ги отклони от естествената им линия. Писането на история под влиянието на религиозния фанатизъм води до нееднозначни религиозни писания, доминирани от интерпретации на религиозната юриспруденция вместо до исторически трудове,

излагащи факти, обяснени в съответния исторически контекст по един систематичен и научен начин.

- ❖ Да се положат основите за по-нататъшни изследвания по тема, по която работят голям брой изследователи в мюсюлманския свят и на Запад през призмата на своите теории и философски възгледи. Изпълнението на тази задача се търси чрез интегрирано изчерпателно референтно изследване, опиращо се на историко-критичен анализ. Стремещт е да се представи обективна хроника на историческите събития – без пропуски или изопачаване на ролята и позициите на улемите спрямо управлението на Аюбидите по време на кръстоносните походи. Наред с това в дисертационния труд се проследява влиянието на ислямските учени в политическата, административната, военната, социално-икономическата, професионалната и религиозната сфера, като се изследват факторите време и пространство, за да се открият основните проблеми, формирали ролята и позициите на тези учени. Разглеждането поотделно, а не в тяхната цялост, на компонентите, системите и основните принципи на интелектуалния живот в епохата на Аюбидите би довело до деформации и непълнота в научните изследвания.
- ❖ Да бъдат изложени детайлно и балансирано фактите за ролята и позициите на ислямските учени чрез преглед на историческите наративи, мненията, идеите и интерпретациите, съдържащи се в арабските, латинските, европейските, персийските и турските източници, които са написани на основните езици на народите, воювали помежду си по времето на кръстоносните походи. Целта на дисертацията следователно е да представи исторически разказ, изчистен от всякакъв националистически или религиозен фанатизъм, като се избегне и дискурсът от медиен тип. Едностраничното привеждане на исторически доказателства би накърнило чистотата на историческите факти и наклонило везните към сектанството и национализма независимо от негативите, слабостите, недостатъците, злините, зверствата и злоупотребите, свързани с основните събития в Леванта по време на кръстоносните походи.

ТЕМАТИЧЕН ОБХВАТ И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ВЪПРОСИ

Настоящата дисертация търси отговор на следния основен въпрос: какви са ролята и позициите на интелектуалните елити, религиозните водачи и авторитети в Леванта спрямо управлението на Аюбидите и техните политически действия?

За да се отговори на този основен въпрос, се налага да бъдат формулирани подвъпроси, отговорите на които са търсени чрез разглеждане на различни теми в отделните глави и раздели на дисертацията, след което са систематизирани и обобщени, за да се даде изчерпателен и логичен отговор на основния въпрос, предмет на дисертационния труд. Подвъпросите са разделени на две части, тъй като самите историческите наративи, съдържащи се в историческите източници, се състоят от два елемента: събития и мнения. Събитията като фактология са неоспорими, доколкото са исторически регистрирани, но мненията на историците за записаните от тях събития като част от историческия наратив се нуждаят от интерпретация чрез метода на историческия критицизъм като тяхната външна изява и вътрешна същност бъдат анализирани в съответния исторически контекст чрез редица сравнения и съпоставки. Освен това изследването изисква да се проследят статусът, позициите, заеманите длъжности, интересите и възгледите на самите историци, да се уточни дали те са съвременници и/или участници в събитията, за да може да се прецени дали е налице умишлено деформиране на техния исторически наратив. Това е направено чрез изследване на факторите, доминиращи при записването на историческия разказ, смесващ събития и възгледи с оглед на цели, нямащи отношение към историческите факти.

❖ **Административни аспекти.** В настоящата дисертация е даден отговор на редица въпроси, отнасящи се до степента, в която елитът от ислямски учени се намесва в законодателството и установяването на административния ред през аюбидската епоха. Изследван е и въпросът дали тяхната роля се свежда до това да бъдат съветници на владетелите при създаването на административната система на аюбидската държава в съответствие с политиката и целите на управниците. Потърсен е отговор и на друг важен въпрос: дали финансовата подкрепа, оказвана от аюбидските владетели на учения елит, произтича от желанието им да

подкрепят науката или от стремежа да постигнат цели, които в крайна сметка да допринесат за укрепване на властта им. Други съществени въпроси, на които авторът се стреми да отговори, се отнасят до това дали засиленият интерес към учения елит е дал възможност за постигане на съществени исторически промени в административната система при Аюбидите като приемане на нови административни закони и наредби; какви са индикациите за тези преобразувания, ако е имало такива; дали усилията в тази посока са довели единствено до допълнения и изменения в административната система, установена през предходни исторически периоди. В настоящата дисертация се дава отговор и на въпроси, свързани със способността на елита от ислямски учени да принуди аюбидските владетели да се откажат от някои свои административни политики и дали висшата политика на аюбидската държава е определяща за административното законодателство.

- ❖ **Политически аспекти.** Дисертацията търси отговор на следните въпроси: дали елитът от ислямски учени успява на сложи край конфликтите, които възникват между аюбидските управници след смъртта на султан Саладин; дали ролята на улемите се свежда до политика на помирение между противниците при тези конфликти; дали някои от учените използват разделението, предизвикано от конфликтите на интереси между аюбидските владетели, за да удовлетворят собствените си интереси и да укрепят своя политически и социален статус. За да се разяснят тези моменти, е даден отговор на важни въпроси за степента, в която аюбидските владетели допускат участие на улемите в политическата система; дали им позволяват да навлязат в определени сфери от обхвата интереси на управляващия режим.
- ❖ **Военни аспекти.** Настоящият дисертационен труд дава отговори на основните въпроси, отнасящи се до елита от ислямски учени, най-важният от които е този за мотивите на тези учени да участват във военните действия: дали участието на елитните ислямски учени във военното усилие срещу латините е религиозно мотивирано; дали то е обусловено от заеманите от тях длъжности и от лоялността

им към аюбидските владетели; каква е истината за това участие, какви са неговата същност и измерения; дали учените са непосредствени участници във военните действия или тяхната роля е да подкрепят, мотивират, мобилизират, прославят или порицават преките участници. В дисертацията се изследва ефективността на усилията на поети и литератори, като се търси отговор на основни въпроси, сред които: дали усилията на поети и литератори водят до разширяване на кръга от последователи на джихада; дали съчинените от тях поеми се свеждат до прослава на героите или порицаване и осмиване пред обществените и султанските съвети на онези, които заемат пасивна позиция; дали неуспехът на шиитите исмаилити по времето на Фатимидите да противостоят на Първия кръстоносен поход в Ислямския изток е причината много от мюсюлманските градове да паднат в ръцете на латините; дали слабостта на ислямския свят като цяло и разколът между суннити и шиити са истинската причина за успешното завземане на обширни части от региона от латините и създаването на четири държавни образувания там; дали споразуменията и примирията между мюсюлмани и кръстоносци са плод на победи и поражения; дали те са белег за тенденция към установяване на мирно съжителство; дали са наложени от безнадеждност, разруха, бедност и болести, от съюзи, бунтове и разногласия в двата воюващи лагера; дали страните в конфликта използват системно пленниците, за да си отмъщават взаимно или това става по изключение при определени обстоятелства.

- ❖ **Социално-икономически аспекти.** В дисертацията се дава отговор на основни въпроси, сред които: дали елитът от ислямски учени успява да изгради, приеме и наложи държавна система за социално-икономически реформи; дали усилията на учените в тази посока са заключават в личен принос, който не отива по-далече от помощ и подкрепа за отделни онеправдани групи от обществото; дали елитът от улеми съумява да изработи цялостна програма, подкрепена със законодателни актове, за изкореняване на корупцията в държавните институции и преодоляване на недъзите на управлението; дали действията на улемите се свеждат до устни призови към държавна реформа там, където те съзират укорими практики. В настоящия дисертационен труд е даден отговор на съществени въпроси относно

системата на вакъфите: дали аюбидските владетели имат намерение да подкопаят социалното предназначение на вакъфите; дали системата на вакъфите е превърната в политическа система; дали вакъфите са използвани по начин, продиктуван от времето и военните действия; дали текстовете на вакъфските актове са удобни за всички представители на елита от ислямски учени; дали този елит успява да наложи държавна система, гарантираща изкореняването на неприсъщи за ислямската общност обичаи и нрави; дали ролята на учените се ограничава с това да проповядват добродетели и предпазват от пороци; дали противопоставянето на група елитни учени срещу управлението на Аюбидите в политическата и социално-икономическата област се изразява само в противоречия и несъгласия или придобива застрашаващи престола измерения.

❖ **Религиозни и конфесионални аспекти.** В настоящата дисертация се поставят въпроси относно мотивите на част от елитните учени за създаване на училища и научни средища – дали тези мотиви носят научен, религиозен и социален характер или са от чисто конфесионален порядък. Разгледани са и важни въпроси като: дали елитът от ислямски учени успява да реформира съществено научния живот в епохата на Аюбидите; дали усилията на улемите са само повторение на действията на техните предшественици с незначителен принос, който не достига до равнището на културна трансформация. Даден е отговор на въпроси, свързани със суфизма и причините, поради които аюбидските владетели проявяват интерес към него: дали владетелите от династията на Аюбидите са привлечени към суфизма поради склонност към мистицизъм или използват суфийските ритуали, за да прикрият политически цели и стремежа към укрепване на суннитското направление в исляма; дали аюбидските владетели успяват да постигнат осезателни промени в полза на суннизма поради интереса си към суфийското движение. Изследван е и друг важен проблем – дали спецификата на самата епоха допринася за това елитът от ислямски учени да разпространява религиозните науки за сметка на рационалното познание или културата и възгледите на този консервативен елит и ориентацията на властта са определящи за културните характеристики на епохата; дали съпротивата на улемите срещу шиитското

наследство, оставено от Фатимидите, е продиктувано от твърди убеждения или враждебното им отношение се корени в причини, свързани със заеманите високи длъжности, ползваните привилегии и собствения им интерес да поддържат управлението и политическата система; дали учените от другите суннитски школи успяват да продължат научната си дейност, да развият теоретичните основи на тези школи и да привлекат привърженици в условията на доминираща роля на шафиитската правна школа (*мазхаб*) в административните, научните и финансовите институции на държавата; дали последователите на тези школи се възползват от непълнотата в съответното учение, за да се приспособяват към реалностите или по онова време придържането към учението е по-важно от съображенията, свързани с осигуряването на прехраната и ползването на привилегии. Накрая е изяснен и един съществен проблем, като е даден отговор на въпроса дали ако ислямските учени не са присъствали на политическата и военната сцена по време на кръстоносните походи, политико-военните събития биха могли да вземат друг обрат.

- ❖ **По отношение на латините.** Дисертацията търси отговор на множество въпроси: дали в походите в Ислямския изток латините са използвали жени, които да развличат воините или ислямските историци и изследователи преувеличават мащабите на това явление; дали жените в кръстоносните походи в Леванта вземат реално участие в битките срещу мюсюлманите или тяхната роля е само подкрепяща; дали някои ислямски историци умишлено описват участие на жени-кръстоносци в битките срещу мюсюлманите, за да подсилят и затвърдят в арабо-мюсюлманското съзнание на представата за кръстоносците като насилници; дали ислямските историци и изследователи преднамерено дават превратна представа за нравите и традициите на обществата, към които принадлежат кръстоносците, описвайки като допустими за тези общества свободните сексуални отношения между мъжете и жените, участващи в кръстоносните походи; дали е налице преувеличение на явление, което е естествено за европейското общество; дали ислямските историци и изследователи преувеличават или изразяват разбирането си за разликата с обичаите на мюсюлманите; дали зверствата, извършвани от

кръстоносците спрямо населението в Леванта са вътрешно присъщи на латините; дали те преднамерено се насърчават от папата и църквата с политически и религиозни цели; дали кръстоносните походи, които Западна Европа предприема срещу Ислямския изток преследват религиозни цели или са свързани с влошената социално-икономическа обстановка в Западна Европа по онова време; дали не става въпрос за противопоставяне на ислямските завоевания, за отмъщение срещу мюсюлманите, които разклащат някои от християнските кралства и за стремеж да се осуетят плановете за нова ислямска експанзия към Европа; дали латините използват конфликтите между привържениците на отделните школи в исляма и дали страните в тези конфликти се съюзяват с латините, за да елиминират своите идейни опоненти, да защитят собствените си интереси, да осуетят попадането на създадените от тях политически и конфесионални структури в ръцете на техните противници и конкуренти; дали мюсюлманските и латинските историци съумяват да отделят емоциите от историческите факти; дали фанатизмът им води до смесване на историческите наративи с митологизирането на техните герои.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В изследването е използвана комбинация от исторически методи, за да бъдат ясно дефинирани ролята на интелектуалните елити и религиозните водачи, фигури и авторитети в Леванта и тяхното отношение спрямо управлението на Аюбидите и да се достигне до точна и обективна информация относно формирането и състава на тези елити от гледна точка на тяхната философия, цели, лоялност към властта, начини да бъде спечелена подкрепата им за управлението, право самостоятелно да решават въпроси от юридико-богословски характер и авторство на научни трудове.

Основните използвани исторически методи са индуктивният, описателният, аналитичният и критичният. Изследваният материал е разгледан в различни аспекти, след което са описани ролята и отношението на тези елити към обстановката в Леванта при управлението на династията на Аюбидите, като са проследени релевантните исторически събития. Чрез критичен анализ са изследвани и редица наративи и интерпретации. Проучени са широк набор от ръкописи, регистри на шариатския съд в Йерусалим (*сиджжилат ал-маҳкама аш-шарий'а фй-л-Қудс*),

различни извори, енциклопедии, справочници, дисертации, изследвания и документи от семинари и конференции, свързани с изследваната тема. За целите на дисертационния труд е събран огромен по обем материал – хроники на събитията, наративи, интерпретации, анализи, различни мнения и виждания.

Събраните ресурси са проучени задълбочено, след което са съпоставени наративите, свързани с отделните събития. Изследвани са и обстоятелствата, свързани с авторите – времева и пространствена близост до описваните събития, склонност към фанатично придържане към определени идеи, връзка с управляващите и заемани длъжности, които биха могли да са определящи за надеждността на техните източници на информация, доколкото някои от тези автори са участвали във вземането на държавни решения и са имали достъп до официални документи и регистри. По-нататък тези наративи, идеи и възгледи са изследвани чрез метода на конструктивния критицизъм, да се достигне възможно най-близко до историческата действителност, свързана с ролята и отношението на авторитетните улеми в Леванта към управлението на Аюбидите.

В дисертацията е направен опит да се запълнят методологичните празноти, които биха могли да отклонят изследването от вярната линия и да се избегнат пропуските и недостатъците, които биха довели до несъответствие между заглавието на дисертацията и темите, разгледани в отделните глави. Отчетени са времевите, пространствените и обективните ограничения на изследването с малки изключения, при което е представена необходимата обосновка. Избегнато е събирането на второстепенна информация, като акцентът е поставен върху основните, преки и достоверни исторически доказателства, имащи отношение към темата на изследването. Стремежът е да се представят наблюдения, разяснения, интерпретации и обосновки за редица исторически събития, които следва да бъдат разгледани в техния контекст, за да се оправдае цитирането им в историческия разказ, с което е търсен начин да се преодолее дисбалансът, произтичащ от липсата на направена връзка между много от историческите събития и политиката на аюбидската династия. Освен това е прокарана разделителна линия между оригиналните исторически разкази и направените от историците интерпретации на историческите събития, описани в изворите и литературата. Историческите

наративи са приети в настоящото изследване след внимателен прочит, а интерпретациите са анализирани чрез метода на историческия критицизъм.

В съответствие с концепцията и методологията на историческото изследване е направен опит за разграничаване на мюсюлманската история от ислямската доктрина, понеже смесването им отклонява изследването от неговия исторически контекст, а също така може да доведе до изследване на религиозна тема, представено като историческо изследване. Такива изследвания, смесващи парадигмите на историята и религията, биха могли да доведат до резултати в разрез с историческата действителност, доколкото акцентът само върху религиозните фактори създават различна насоченост на изследванията. За достоверност е използван средновековният език, като историческите разкази са цитирани буквално – такива, каквито се съдържат в съвременните им арабски исторически извори, свързани с темата на изследването. Това минимизира субективността относно някои от наративите, отнасящи се за немюсюлманите. Положени са максимални усилия за обективно излагане на историческите събития, без да бъдат влагани емоции или да се изразява лично оценъчно отношение. С цел постигане на историческа достоверност и избягване на съмнения в безпристрастността при документирането на събитията, свързани със зверствата и жестокостите на латините, са ползвани преимуществено европейски източници и изследвания.

ОГРАНИЧЕНИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

❖ Обективно ограничение

В дисертационния труд е спазено обективното ограничение, като акцентът е поставен върху въпросите, имащи отношение към темата на изследването, а именно върху събитията от политически, административен, военен, социално-икономически и религиозно-конфесионален характер. На базата на тези събития е изведено най-същественото за ролята и позициите на интелектуалните елити и религиозни водачи и авторитети, упражнили осезаемо влияние върху интелектуалния живот в Леванта

по време на аюбидската династия. За целта са проучени голям обем от извори и изследвания, като измежду всички събития, настъпили в Леванта през епохата на Аюбидите, са подбрани онези, при които група улеми имат решителна и главна роля за историческите промени. Съзнателното преминаване отвъд тези обективни ограничения, доколкото има такова, има за цел да отговори на потребността от разширено изследване на всички обстоятелства, свързани с епохата и преди всичко онези от тях, които допринасят за формирането на ролята на улемите в Леванта и тяхното отношение към управлението на Аюбидите. Самият вече използван по-горе термин улеми (араб. 'уламā' – в тесния смисъл „ислямски религиозни учени“) често се употребява в по-широко значение – като синоним на „интелектуални елити и религиозни водачи и авторитети“. По този начин обозначението 'уламā' обхваща учители, поети, литератори, граматичи, лингвисти, философи, разказвачи, лекари, хронисти, изследователи, мистици, мюфтии, имами, проповедници, съдии, рецитатори, четци на Корана (*ал-қуррā'*) и др.

❖ Ограничения в географския обхват на дисертацията

Изборът на Леванта за целите на настоящото изследване пред други региони, в които управляват Аюбидите, е продиктуван от обстоятелството, че в Леванта е налице благоприятна среда за дейността на голяма част от интелектуалните елити и религиозните водачи и авторитети. Събитията, опустошили този регион по онова време, натоварват улемите с допълнителна тежест наред с традиционните им задължения. Най-съществените от тези събития са свързани със стремежа на кръстоносците да завладеят Йерусалим. Освен това в Леванта съжителстват различни раси и етнически групи, което предопределя многообразието, характерно за ролята и позициите на видните улеми през този период.

С оглед на избраното ограничение в географския обхват на изследването всички исторически свидетелства се отнасят до Леванта. В редките случаи, когато това ограничение е прекрачено, целта е да се проследи движението на влиятелните учени от Леванта извън границите на региона – по посока на аюбидските държави в Египет и в Горна Месопотамия, както и на други региони в мюсюлманския свят. Това

включва проследяване на усилията им в научното поприще и оценка на тяхната роля и отношение в различни области на живота, особено като се има предвид, че поради ситуацията в Леванта по онова време политическият, научен и социален статус на интелектуалните елити е трайно нестабилен. Някои от улемите напускат родината си поради войните, в търсене на спокойно място, където да продължат научните си занимания. Други обикалят, за да трупат нови знания, а трети са назначавани на политически, религиозни и административни длъжности извън Леванта. Има и такива, които пътуват из мюсюлманския свят и до земите на латините, монголите и други народи, за да изпълняват мисии и да водят преговори. Освен това, някои учените биват преследвани, прогонвани извън пределите на Леванта или изпращани в изгнание поради опозиционното си отношение към управлението. В някои от разделите на дисертационния труд е направено изключение от пространственото ограничение, по-специално при разглеждането на теми, свързани с политиката на Аюбидите по отношение на науката, доколкото тази политика не е ограничена в отделен регион, а е обща линия, следвана от повечето аюбидски владетели.

❖ Темпорално ограничение

Дисертационният труд се фокусира върху периода на управление на Аюбидите в Леванта от 570 г.х./1174 г. до 648 г.х./1250г. От това ограничение за целите на изследването са направени отделни изключения: споменати са някои интелектуални явления, предшестващи времето на Аюбидите, за да бъдат разбрани същността на промените, настъпили при аюбидската династия и степента, в която аюбидските владетели и тяхното обкръжение от авторитетни учени са участвали в тези промени. Излизане от рамката, зададена от времевото ограничение, се налага и за целите на изследването на някои резултати от политиката на Аюбидите, настъпили в интелектуалния живот в по-късни периоди, или за проследяване на работата на някои от учените от аюбидската епоха след нейния край. Целта е да се даде изчерпателен и еднозначен отговор на изследователските въпроси, така че да се избегне методологически дефект, който да наруши структурната последователност на изследването.

СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд предлага задълбочено и обхватно изследване на ролята на интелектуалните елити и религиозни авторитети в Леванта и тяхното отношение към управлението на Аюбидската династия, което определя неговата структура и съдържание. Целта е да се разкрият същността и характеристиките на тази роля и отношение, като се изследват определящите ги фактори, компоненти, цели, задачи и резултати и да се даде оценка на тяхната ефективност при решаването на вътрешните и външните проблеми на епохата, отчитайки степента, в която те допринасят за постигане на целите на държавата.

Въведението (стр. 9–65 от дисертацията), представящ обща рамка на изследването. В него се очертават основните параметри на изследването – проблематика, предмет, цели, методология, пространствено-времеви граници, съдържание, преглед на основните извори и разгърнатите тези.

Уводната глава е своеобразен ключ към отделните глави на дисертацията и приложенията към нея, доколкото подробно изяснява съдържанието, методологията и резултатите от изследването, както и използваните разнообразни извори и литературни източници. Въведението разкрива основните моменти в съдържанието и подхода на дисертацията, предоставяйки накратко и представа за нейната структура. Очертаването на тези параметри е основен принцип на научното изследване, тъй като позволява да се проследят отначало докрай отделните етапи на дисертационния труд, неговата подготовка, разгръщане, структурни елементи, съдържание и приноси под формата на тези, които отвеждат до съответни аргументи и изводи.

Глава I (Интелектуални и религиозни елити и тяхното отношение към политическата обстановка и административната система, стр. 67–134 от дисертацията) включва пет параграфа: **(1)** Участие на улемите в създаването на научни и религиозни средища; **(2)** Държавно подпомагане на улемите и издигане на техния статус в държавата и обществото; **(3)** Действия на държавата за привличане

на суфийското движение; **(4)** Участие на улемите в изграждането на политическата система и **(5)** Участие на улемите в укрепването на административната система.

Целта в тези пет параграфа е да бъдат подробно описани усилията на аюбидските владетели и редица улеми, насочени към създаването на голям брой училища и научни средища в Леванта, както и ефективната роля на учените в укрепването на суннизма, разпространението на религиозните науки и мобилизирането на населението за съпротива срещу латините. За изясняване на тези въпроси са изследвани целите, които се преследват чрез създаването суннитски шафиитски школи (медресета) за разпространение и укрепване позициите на официалната държавна доктрина. Посочени са специалните привилегии, предоставяни на училищата, принадлежащи към шафиитската религиозноправна школа (мазхаб), интересът, който владетелите проявяват към тези институции, великолепие на отредените им сгради, известността на техните улеми и значителните по обем средства, заделени за тях чрез системата на вакъфите. Сходна е ситуацията при медресетата, принадлежащи към ханафитския мазхаб в исляма благодарение на усилията, положени от султан ал-Муаззам 'Иса, привърженик на ханафизма. На свой ред медресетата от маликитския и ханбалитския мазхаби са малко на брой и обикновено са създадени с личните усилия на последователите им, като се самофинансират.

В друг раздел на дисертационния труд е изследван явният и понякога прекомерен интерес, проявяван от аюбидските владетели към научния и интелектуалния елит, който подкрепя тяхното управление. В този контекст налага уточнението, че владетелите не се стремят да спечелят лоялността на поданиците пряко, тъй като тази цел е трудно постижима: нейното бързо и гарантирано осъществяване е свързано с огромни административни и финансови разходи, а освен това характерна за обществото в Леванта през този период е принадлежността на населението към различни направления и секти в исляма. Също така, обществото е силно разслоено, а между отделните религиозни групировки с широко присъствие сред общностите в региона се водят ожесточени идеологически спорове. Ето защо владетелите възлагат задачата за спечелване на подкрепата на населението на елита

от улеми, суфии, съдии, проповедници, поети и др. По онова време това са авторитетите, около които се формира много широка социална база. Част от тях възприемат тази мисия като дълг, други я изпълняват по принуда, доколкото всекидневният им бит зависи от вакъфите, а трети – несъзнателно.

В тази глава подробно са изложени начините и средствата, с които владетелите си служат, да за привлекат набеязаните интелектуални елити, като се разясняват политическите и административните цели, които държавата преследва с тези свои усилия. Открити са достиженията на аюбидските владетели при използването на приходите от вакъфските имоти за укрепване на установената политическа и административна система посредством създаването на училища и научни средища, финансирани чрез вакъфите, за да изпълняват отредената им роля в политическата и административната сфера. Изследван е и друг важен въпрос: използването на институцията на вакъфите от аюбидските владетели за привличане на група доверени улеми и суннитски суфии към финансираните чрез вакъфите научни средища, като същевременно им се предлагат високи политически и административни длъжности и биват отрупвани с грижи, внимание, дарове, награди и поземлени имоти. Стремешът на аюбидските владетели да привличат доверени учени е свързан с необходимостта да се противодейства на бунтовете, заговорите и политическите конфликти, подкопаващи властта на династията. Също така, владетелите търсят подкрепата на улемите за укрепване на своето управление, за преодоляване на политическите и административни кризи и за съхраняване, засилване, развитие и активизиране на политическата и административната система в отговор на дестабилизиращите устоите на държавата заплахи.

Изследван е и въпросът за използването на интелектуалните елити в подкрепа на султан Саладин в усилията му да унищожи шиитския Фатимидски халифат в Египет и да опази своята млада държава от заговорите и бунтовете, оглавявани от верни привърженици на Фатимидската династия, както и в намерението му да обедини Египет и Леванта, особено след като военачалниците на Зангидите в Дамаск, Алепо и Мосул отказват да му се подчинят и се съюзават с латините. Разгледан е и приносът на учения елит в решаването на конфликтите между

владетелите (*мулук*) и военачалниците (*умара*) в аюбидските държави, което спомага за изглаждане на отношенията между членовете на Аюбидската династия във време, когато регионът се намира под заплахата на кръстоносните походи и интригите на хашашините (низаритите от Аламут, известни и като асасини). Разяснени са задачите за укрепване на административната система в аюбидската държава, възлагани на елита от ислямски учени, заемащи висши длъжности в държавните институции като министри, съдии и наместници. Аюбидските владетели избират сред улемите и свои представители (посланици) в Абасидския халифат в Багдад и пред владетелите (*мулук*) и военачалниците (*умара*) в Леванта. Стремежът в тази глава е да се разкрие същността на ролята, което играят интелектуалните и религиозните елити и да се изследва в каква степен те са осъществили исторически промени в политическата и административната система при управлението на Аюбидите.

Глава II (Интелектуални и религиозни елити и тяхното отношение към военната обстановка, стр. 135–208 от дисертацията) се състои от четири параграфа: **(1)** Използване на научните и религиозни средища за военна мобилизация; **(2)** Ръководство на мюсюлманското съпротивително движение при Фатимидите, Селджукидите и Зангидите; **(3)** Съпротива срещу кръстоносната заплаха при султан Салах ад-Дин ал-Аюби и **(4)** Насърчаване и мотивиране на аюбидските владетели и противодействие на привържениците на пасивните и компромисни позиции.

Стремежът в тази глава е да се проследят усилията на аюбидските владетели и тяхното обкръжение от видни улеми да използват училищата и научно-религиозните средища, финансирани чрез вакъфите, за целите на военната мобилизация. Пояснени са някои от функциите на домовете за проповеди, където военната мобилизация минава през преподаването на стихове от Корана и хадисите на Пророка, насърчаващи джихада и описващи свързаните с него добродетели и наградите за участниците в него. Проследени са и военните усилия срещу латините при управлението на Фатимидите, Селджукидите и Зангидите с цел изследване на характеристиките на мюсюлманската съпротива през периода, предшествал

аюбидската епоха, и тяхното положително и отрицателно въздействие върху мюсюлманското съпротивително движение при Аюбидите.

По-нататък се разяснява как слабостта, разпокъсаността и пасивността на мюсюлманския свят в лицето на суннитския Абасидски халифат и шиитския Фатимидски халифат дават възможност на кръстоносците да създадат в Ислямския изток четири държавни образувания. Приведени са също така данни за упреците и обвиненията в предателство, отправяни от изследователите към Фатимидската държава, която по онова време контролира по-голямата част от Леванта, за това, че не съумява да защити Йерусалим и за това, че в началото на кръстоносните походи фатимидските военачалници преговарят с обсадените кръстоносци в Антиохия с цел да елиминират общия враг – Селджукидите. От друга страна са открити военните усилия на Фатимидите при отбраната на градовете в Леванта и опитът им да си върнат контрола върху някои от тях, както и действията на селджукските пълководци във войната срещу Първия кръстоносен поход. Засегнат е и въпросът за степента, в която част от местното християнско население, най-вече арменците, сътрудничи с кръстоносците. Проследени са усилията на някои семейства от интелектуалния елит като ал-Хашаб аш-Шахразури да подпомагат населението и да насаждат сред обикновените хора идеята за джихад, както и трите похода на Нур ад-Дин Махмуд Занги в Египет, завършили с установяването на контрол там. В допълнение са изследвани действията на интелектуалния елит в подкрепа на ‘Имад ад-Дин Занги и неговия син Нур ад-Дин Махмуд при опитите им да отблъснат набезите на кръстоносците, обединявайки Египет и Леванта.

Открито е водещата роля на група улеми, оказали финансова, морална, военна и дипломатическа подкрепа на султан Саладин за затвърдяване на неговата власт в Египет и за усилията му, насочени към обединение на Египет и Леванта. По-нататък са проследени войните, водени срещу присъствието на кръстоносците в градовете на Леванта и преди всичко подкрепата, която Саладин получава от улемите по време на Третия кръстоносен поход и по-специално при обсадата на Акра. Открити са усилията на аюбидските владетели за използване на системата на вакъфите за отпор срещу нахлуването на кръстоносците и степента, в която те си

служат с вакъфите за набиране сред суннитските улеми и суфиите на военна сила, равностойна на аюбидската войска и състояща се от литератори, историци, поети, проповедници, мисионери, разказвачи, четци, пътешественици и съветници, а така също от пълководци, воини, висши военни, оглавяващи военните съвети (*даўайўин*) и др. Членовете на тези интелектуални и военни кръгове са най-активни в мобилизацията на населението за отпор срещу латините, както и най-влиятелни и решителни действащи лица в противоборството между кръстоносци и мюсюлмани през разглеждания период. В тази глава са описани още начините за използване на суфийските средища като предни постове за следене на движенията на кръстоносните войски и като първа линия на отбрана и отблъскване на набезите срещу мюсюлманските държави в Леванта, особено по границите.

Значително място е отделено на основните прояви на опозиционност от страна на улемите по отношение на владетелите, водачите и пасивните и склонни на компромиси личности като владетеля (*малик*) ал-Камил Мухаммад, който по времето на Петия и Шестия кръстоносен поход преговаря за предаването на Йерусалим на кръстоносците. Проследени са последиците и резултатите от това противопоставяне върху двете страни в конфликта – владетели и опозиция. За изясняване на този въпрос е обърнато специално внимание на проповедническите събрания и петъчните проповеди на улемите от елита, изправили се срещу аюбидските владетели, които не желаят да водят свещена война (джихад) или се съюзяват с латините. Най-известни в това отношение са проповедническите събрания на Шамс ад-Дин Сибт ибн ал-Джаузи (поч.654 г.х./1256 г.) и проповедите на ‘Изз ад-Дин ‘Абд ал-‘Азиз ибн ‘Абд ас-Салам ас-Сулами (поч. 660 г.х./1261 г.).

Глава III (Интелектуални и религиозни елити и тяхното отношение към културната обстановка, стр. 209–280 от дисертацията) се състои от пет раздела: **(1)** Роля на юристите богослови в разпространението на религиозните науки, свързани с културата на джихада; **(2)** Принос на литераторите и поетите за мобилизацията на обществото; **(3)** Роля на историците за записване и документиране на събитията и последиците от конфликта; и **(4)** Използване на опита на улемите в приложните науки в подкрепа на военното усилие.

В тази глава са проследени усилията на аюбидските владетели да мобилизират голям брой видни улеми в Леванта за съпротива срещу латините като ги насърчават да разпространяват религиозните знания за достойнствата на джихада чрез преподаване и писане на научни трудове. Обърнато е внимание и на действията на владетелите, чрез които те подтикват суннитските учени да работят усилено за утвърждаване на суннизма и изкореняване на шиизма, наложил се при Фатимидите. Разяснени са факторите, довели до водещата роля, която религиозните науки имат в училищата, джамиите, суфийските средища, местата за четене и изучаване на Корана и хадисите и др. за сметка на останалите научни знания и се разкрива доминиращото място на религията в тогавашната епоха. Обяснена е връзката между щедрото отпускане на вакъфски средства за училищата и научните средища и разпространението на религиозните науки сред левантинското общество при управлението на Аюбидите. Проследява се как аюбидските владетели насърчават улемите и юристите богослови (факихи) да пишат съчинения за достойнствата на джихада, така че тези трудове да бъдат източник на вдъхновение, с помощта на който владетелите и военачалниците да набират войници за участие в битките с латините.

Отделно място е отредено на особеното внимание, с което аюбидските владетели се отнасят към арабския език и изучаването на граматиката, поезията и красноречието като необходимо средство за усвояване на религиозните науки. За преподаване на тези знания са създадени специални медресета и кръжоци към големите джамии и Коран-курсове (*машиѝахаѝт*) в някои от училищата. Наред с това, владетелите от Аюбидската династия възлагат на изтъкнати учени да събират книги за целите на изучаването на арабския език. Също така, владетелите (*мулѝк*) и военачалниците (*умара*⁷) живо се интересуват от видните поети на своето време, които са обект на специално внимание и получават пари и подаръци като поощрение, за да мотивират военачалниците и управителите на провинции да воюват срещу латините. В тази глава се разглежда и темата за широкото разпространение на песните за възхвала на Пророка, поемите, оплакващи съдбата на завладените от кръстоносците градове и знаменията за предстояща победа и освобождение на превзетите градове и най-вече Йерусалим, както и на текстовете, възхваляващи и оплакващи мюсюлманските водачи или осмиващи и обругаващи латинските

предводители. Така политическата и военната обстановка в Леванта през епохата на Аюбидите изиграва важна роля за разцвета и разпространението на поезията, а и литературата като цяло по онова време е вдъхновена от темата за войната. В по-голямата си част литературните и поетични творби при управлението на Аюбидската династия са насочени към насърчаване за участие в джихада и разпространение на призива за обединение на мюсюлманите.

Разгледана е ролята на историците за подтикване на населението да воюва с латините, за документиране на събитията, свързани с конфликта между кръстоносци и мюсюлмани и за проследяване на хода на този конфликт чрез подробно описание на победите, пораженията, проявите на героизъм и сключваните мирни договори, както и наблюденията на хронистите върху влиянието на конфликта върху двете враждуващи страни във военен, религиозен и социално-икономически аспект по време на кръстоносните походи.

Акцентът е поставен върху усилията на най-изтъкнатите сред тези историци: ал-‘Имад ал-Исфахани (поч. 597 г.х./1200 г.), Баха’ ад-Дин Йусуф ибн Шаддад (поч. 632 г.х./1234 г.), ал-Кади ал-Фадил ‘Абд ар-Рахим ал-Бисани (поч. 596 г.х./1199 г.) и Абу Шама ал-Макдиси (поч. 665 г.х./1267 г.). Отделено е съответно място на твърденията на повечето мюсюлмански историци относно участието на жени кръстоносци в сраженията с мюсюлманите, особено при Първия, Третия и Петия кръстоносен поход. За баланс са приведени и разкази на християнски историци, съвременници на кръстоносните походи, относно участието в битките на жени кръстоносци. Част от тези историци потвърждават такова участие, а други пишат, че ролята на жените е била само подкрепяща и спомагателна. Обсъдени са вижданията на мюсюлманските историци относно описанията на храбростта и подвизите на латинските военачалници, особено подробни в „Книга за съзерцанието“ (*Kitāb al-*u*’tibār*) от Усама ибн Мункиз (поч. 584 г.х./1188 г.). Разкрита е и степента, в която мюсюлмански и латински историци, съвременници на кръстоносните походи, преднамерено описват противника по опозоряващ го начин, обвинявайки го в изтезаване на пленниците и изнасилване на попадналите в плен жени. Също така е показана настойчивостта, с която латинските литератори, историци,

пътешественици, монаси и художници поднасят изопачен образ на мюсюлманските водачи, особено на султан Саладин.

Надлежно място е отделено и на разказите за пророчества и чудеса (*карāmāt*), видения и сънища, широко разпространявани от двете враждуващи страни по време на кръстоносните походи, чрез религиозните наставници (шейхове) и монасите, за да въздействат на масите и да ги мобилизират за война. Коментирани са също символното значение на Светия кръст за латините и стремежът на мюсюлманите да го спечелят в битките с кръстоносците, съзнавайки, че отнемайки кръста, предизвикват объркване сред противника, което може да ускори неговото поражение. Това обяснява и защо мюсюлманите носят трофеен кръст, когато празнуват своите победи на бойното поле. Показан е очевидният интерес на историците към описване на достойнствата на градовете и особено на Йерусалим, като подчертават неговата святост и религиозно значение, като по този начин превръщат превземането му в истинско предизвикателство.

Описан е стремежът на аюбидските владетели за привличане на група изтъкнати учени в областта на приложните науки, най-вече инженерство и медицина, в подкрепа на военните усилия по времето на кръстоносните походи. Открито е ролята на вакъфите за развитието на медицината в Леванта, белязано от създаването на болници (*бѳмāрѳстāнāт*) и специализирани медицински училища благодарение на работата на изтъкнати лекари, предимно християни и евреи, известни с постиженията си в областта на медицинската наука и практика. Отделено е внимание на почестите, които владетелите оказват на видни мюсюлмански и християнски лекари под формата на подаръци, парични дарения, възнаграждения, различни привилегии, покани да придружават владетелите при пътуванията им и да присъстват на владетелските съвети, където са посрещани с овации, и назначаване на висши длъжности в аюбидските държавни институции. Споменати са най-важните научни форуми по медицина, които се провеждат в домовете на изтъкнати лекари с образователна и обучителна цел, както и основните болници и специализирани медицински училища, като се уточнява, че най-известните лекари,

наред с лечителската си дейност, преподават медицинска теория и практика в болниците.

Глава IV (Интелектуални и религиозни елити и тяхното отношение към социално-икономическата обстановка, стр. 281–350 от дисертацията) се състои от три параграфа: **(1)** Принос към социалната политика; **(2)** Ръководство на опозиционното движение за социално икономическа реформа и **(3)** Използване на суфийската обредност за целите на социално-икономическата реформа.

В тази глава е направен опит за анализ на социално-икономическата обстановка в Леванта през разглеждания период и преди всичко на нейното отражение върху интелектуалния живот. В контекста на военните действия, водени през тази епоха в Леванта, на социално-икономическите кризи, природните бедствия, бедността, болестите и глада в региона, училищата и научно-религиозните средища съчетават научната и социалната дейност по необходимост, наложена им от политико-военната и социално-икономическата обстановка. При това настъпват промени по отношение на бенефициентите на средствата, получавани по линия на вакъфите: ако първоначално тези средства са предназначени за учените и науката, впоследствие, предвид на обстановката, се явява нова група бенефициенти – хора, нуждаещи се от подслон и от елементарни средства за живот, поради което във вакъфските актове се включват допълнителни условия, изменящи предназначението на научно-религиозните средища, като се разширяват техните първоначални функции като научни институции.

По-нататък са разгледани факторите, довели до прилива на учени и ученици към Леванта и установяването в региона на изтъкнати учени, привлечени от изобилието на вакъфски средства, предназначени за наука и образование. Показан е интересът към обучението на момчета в специално създадени за целта коранически училища (*катātīb*), наред с кръжоците към джамиите. Засегнат е и въпросът за заслугите на принцесите (*амйрāt*) от династията на Аюбидите за откриването на финансирани чрез вакъфите училища и отпускане на помощи за бедните и нуждаещите се. Разгледана е ролята на много учени от елита в подпомагането със собствени средства на нуждаещи се ученици и други хора, живеещи в нужда и

бедност, с което този елит допринася за укрепване на принципа на социалната солидарност и с този свой принос облекчава тежестите върху държавата.

Изследвана е също и друга основна тема – ролята на учените в социално-икономическата реформа. Наред с полаганите лични усилия за преодоляване на социално-икономическите трудности, които тегнат над обществото в Леванта по онова време, учените изиграват и една нова роля, наложена от военната и социално-икономическата обстановка. Бедствията, опустошенията и разрухата, предизвикани от кръстоносните походи в Леванта, са повсеместни, но особено тежки за селското население, което е най-силно засегнато, понеже е принудено да се преселва от място на място, изоставяйки опустошените земеделски земи. Социално-икономическата обстановка се влошава и поради убийствата и грабежите, извършвани от групировките на асасините и хорезмийците (*хаўāризмиййа*), увеличените заради военното усилие данъци и природните бедствия, застигнали Леванта през този период – суша, земетресения и нашествия на скакалци. Войната и бедственото състояние на икономиката естествено се отразяват неблагоприятно на социалния живот. Гладът, болестите и епидемиите вземат значителни размери, разпространяват се отрицателни социални явления като проституция и алкохолизъм.

В тази обстановка част от улемите формират опозиционен фронт срещу управлението, разбунтувани срещу отношението на управниците към създалото се положение обстановка, при което аюбидската държава не успява с политиката си и чрез вакъфските средства да удовлетвори онези улеми, които поставят интересите на мюсюлманската общност над личния си интерес и които се изправят срещу социалната несправедливост, икономическите несгоди и корупцията и срещу отговорните за тези явления владетели. Опозиционно настроените учени са решени да продължат реформаторските си усилия, независимо от враждебността на управниците, които се стремят да ги отстранят от обществения и научния живот и да осуетят реформите. Тази реформаторска дейност остава обаче ограничена в рамките на призивите за социално-икономически промени, порицанието, критиките, упреците и осмиването, без да се стига до пряка конфронтация с владетелите и военачалниците.

Засегнат е и въпросът за описанието, което мюсюлманските историци дават на нравите и поведението на европейките в Ислямския изток, генерализирайки отделни случаи, представяни от тях като явление, типично за латинската общност в Леванта и подействало развращаващо върху мюсюлманските общества в региона. Уточнява се, че свободата, с която се ползват жените при латините, не е абсолютна и всеобща, а е подчинена на определени норми като закона, приет от църковния събор в Наблус през 1120 г.. Разгледана е темата за жените, взети в плен от мюсюлмани и кръстоносци, за техните страдания и експлоатацията, на която са подложени за времето на своето пленничество, както и за социалните последици от това. Посочено е как аюбидските владетели и военачалници пренебрегват обществени недъзи като подкупи и неприемливите от гледна точка на мюсюлманските нрави пеене и свирене на обществени места и продажба на алкохол, поради това, че хора от близкото им обкръжение са замесени в тези явления с цел печалба.

Накратко са проследени зараждането и развитието на суфизма в Леванта и факторите, обусловили разпространението на суфийското движение в региона през разглеждания период, както и неговия принос в социално-икономическите реформи. Посочени са целите, които аюбидските владетели преследват с подкрепата си за суфийското движение и похарчените за тях огромни средства, както и ползите, които суфиите извличат от вакъфските актове, предназначени за суфийските средища. Това допринася за затвърждаването на суфийската философия за труда, която почива на принципа на бездействието и пасивността и според която човек не трябва за е зает с работа, за да постигне душевна лекота.

Глава V (Интелектуалните и религиозни елити и тяхното отношение към религиозно-конфесионалната обстановка, стр. 351–420 от дисертацията) се състои от четири параграфа: **(1)** Изкореняване на фатимидското наследство и укрепване на суннитското направление в исляма; **(2)** Религиозни мотиви за учредяване на вакъфи в полза на научните средища; **(3)** Изкореняване на рационалните науки, свързани с шиитската идеология и **(4)** Засилване тежестта на конфесионалните условия за учредяване на вакъфи в полза на научните средища.

В тази глава е направен опит за проследяване на усилията, положени от аюбидските владетели и техните улеми за изкореняване на фатимидското наследство с цел унищожаване на фатимидската исмаилитска идеология, която шиитската династия на Фатимидите се стреми на наложи през продължителния период на своето управление в Египет и Леванта. Аюбидските владетели и тяхното обкръжение предприемат редица стъпки за укрепване позициите на суннизма в училищата, джамиите и суфийските молитвени средища, както и в другите научни и религиозни структури, подвластни на фатимидското влияние и исмаилитската шиитска идеология. Успоредно с това аюбидските владетели пристъпват към създаването на множество суннитски училища, финансирани чрез системата на вакъфите и полагат големи усилия за привличане на суннитски суфийски улеми, които да допринесат за разпространението на суннитската религиозна култура и за борбата с рационалното познание, свързано с фатимидската исмаилитска идеология, особено в областта на философията.

Разгледан е и въпросът за някои фанатични ислямски секти и религиозно-политически групировки, пуснали корени в Леванта преди възникването на Аюбидската държава и силната нетърпимост помежду им, стигаща до имуществени посегателства, нападения, а понякога и убийства. Проследени са усилията на Селджукидите и Зангидите за укрепване на суннитското направление в исляма чрез учредяване на вакъфи в полза на голям брой суннитски училища, особено в Алепо, където шиитите са мнозинство. Разяснени са предприетите от Саладин и елита от близки до него доверени улеми за унищожаване на шиитската държава на Фатимидите в Египет и установяване на суннизма във всички държавни институции. В този контекст се акцентира върху колосалните усилия на елита от улеми, посветили цялото си време и средства на научна и религиозна дейност за елиминиране на фатимидската шиитска идеология от всички държавни институции в Египет. Тези учени са същинска армия, предвождана от Саладин в ожесточената му война за постигане на тази трудна цел. Прегледан е голям обем исторически свидетелства за ролята на елита от юристи богослови, суфии, проповедници, историци и поети, повели война със средствата на „меката сила“ за унищожаване на Фатимидската държава в Египет.

Значително място е отделено на борбата на аюбидските владетели срещу философите поради опасения от възраждане на шиитската фатимидска идеология – една ожесточена война, в която елитът от улеми поддържа Аюбидската династия. Философите се отдръпват и продължават заниманията си тайно, опасявайки се от репресии, особено след като Саладин заповядва да бъде екзекутиран известният философ Шихаб ад-Дин Яхйа ас-Сухраурди през 586 г.х./1190 г. Философските занимания продължават тайно въпреки неочакваното им възраждане поради личните предпочитания на някои аюбидски владетели като ал-Малик ан-Насир Дауд, владетел на Карак. Разбира се, тази война срещу философите оказва отрицателно влияние върху интелектуалния живот поради скритото развитие на творческото начало в ишракизма („философия на озарението“, илюминатство) през историческите периоди след Аюбидската епоха.

Разгледани са и проявите на фанатизъм сред суннитските религиозноправни школи, особено противопоставянето между шафиити и ханбалити, намерило израз в бурните диспути помежду им в джамиите и взаимното агресивно поведение срещу последователите и имуществото на всяка от тях. Обсъдени са целите на учредителите на вакъфи в полза на медресетата, както и тяхната лична, обществена, политическа и религиозно-конфесионална мотивация. Въпреки религиозните и хуманитарни мотиви на част от учредителите на вакъфи да финансират учените и учениците, разпространението на вакъфите през епохата на Аюбидите, което привлича към Леванта голям брой учени и приходящи или живеещи в училищата ученици, бедни и нуждаещи се от подслон, храна, облекло и всичко необходимо за достоен живот и отдаване на учение и научни занимания, конфесионално обвързаните условия във вакъфските актове са пречка и за учени, и за ученици, принадлежащи към направление, различно от застъпеното в медресетата. Това довежда до фанатична привързаност към една или друга школа и неравнопоставеност при присъединяването към едно или друго научно средище. Повечето от училищата в Леванта принадлежат към шафиитската школа – доктрината, възприета от всички аюбидски владетели с изключение на ал-Малик ал-Муаззам ‘Иса. Следват медресетата към ханафитската школа, за които са учредени вакъфи благодарение на султан Нур ад-Дин Махмуд Занги, както и на ал-Малик ал-

Муаззам ‘Иса, който допринася за господството на ханафитската школа по време на управлението си в Леванта. Последователите на ханбалитската и маликитската юридико-богословски школи – както учените, така и техните ученици – са принудени да се присъединят към образователните кръжоци. На някои от тях се налага да преминат към шафиитската школа, за да си намерят място или да ползват издръжката, на която могат да разчитат в шафиитските и ханафитските медресета.

В **Заключението** се съдържат основните общи изводи от цялостното изследване. Те могат да бъдат обобщени около това, че ролята и позициите на интелектуалните елити и религиозните водачи и авторитети в Леванта спрямо управлението на Аюбидската династия са нееднозначни – част от тях го поддържат, докато други му се противопоставят. От тази нееднозначност произтича наблюдаваната хаотичност и дезорганизираност на елитите, а оттук и невъзможността за тяхното обединение в обща кауза за постигането на стратегически исторически промени в управлението, които да са в интерес на населението. Поради липсата на единство научният и интелектуалният елит не успява да постигне решителна победа и да принуди владетелите да се откажат от някои свои правомощия и виждания в полза на по-напредничавите възгледи през разглеждания период.

Този неуспех се дължи на различни причини, свързани с особеностите на държавното управление и обществото, както и на личностни и конфесионални фактори, определящи ролята и позициите на интелектуалните и религиозните елити в епохата на Аюбидите. Системата на вакъфите също изиграва роля в това отношение. Освен това при управлението на Аюбидите тази система претърпява резки промени, отклонявайки се от своето първоначално предназначение в резултат на действията на аюбидските владетели и верните им улеми, които преследват собствени политически, военни и конфесионални цели, водени от своите възгледи и желания. Тази политика оставя ясен отпечатък върху историята на интелектуалните движения през разглежданата епоха на фона на политическата и военната обстановка в Леванта, която е благодатна почва за възникването и разпространението на религиозни секти и групировки, доктрини и вярвания.

При оценката за ролята на интелектуалните и религиозните елити и тяхното отношение към управлението на аюбидската династия са открити три нива: 1) политизирана роля и отношение на лоялните към управлението улеми; 2) неутрална роля и отношение на улемите, които предпочитат да изпълняват задачите си, оставяйки встрани от политическия живот; и 3) опозиционна роля и отношение на улемите, които се бунтуват срещу управлението. Ролята и позициите на опозиционно настроен елит от улеми се изразяват в индивидуални усилия и действия, които не се обединяват в общ фронт за сваляне на управлението или за радикална промяна на неговата същност. Редица важни фактори през аюбидската епоха осуетяват всички опити за формирането на жизнеспособно опозиционно движение. Такъв фактор са кръстоносните походи, поради които приоритет на интелектуалния и религиозния елит е да се даде отпор на кръстоносците вместо да се води борба срещу управлението. Друг фактор е обстоятелството, че поддръжниците на управлението сред този елит са по-многобройни от противниците му и имат повече сила и влияние.

Оценката на ролята на интелектуалния и религиозен елит в Леванта и неговото отношение към управлението на Аюбидите може да бъде представена по-подробно както следва:

- Група улеми, подкрепят управлението на Аюбидската династия с мотиви от конфесионален порядък: аюбидските владетели са привърженици на суннитското направление в исляма, което поддържа идеята за свещена война (джихад). Тази група учени са склонни да извиняват грешките и дори греховете на аюбидските владетели, смятайки, че по този начин защитават ислямския закон (шариат).
- Друга група улеми подкрепят управлението на Аюбидите по силата на заеманите от държавни длъжности и близка връзка с аюбидските владетели. Тези учени оказват подкрепа на владетелите без да дават оценка на действията им.
- Съществува и група улеми, които се противопоставят на управлението на Аюбидската династия независимо от обстоятелството, че заемат висши държавни длъжности: за тях това не е пречка да изразяват несъгласие с владетелите и обкръжението им. Тези учени проявяват непокорство и настройват общественото мнение против владетелите в случаите когато последните пренебрегват

интересите на ислямската общност (*ал-умма ал-исламиййа*), затъват в пороци и грях, отминават с мълчание социалната несправедливост и водят спрямо латините политика на помирение и избягване на конфронтацията. Тази група улеми са най-влиятелните измежду интелектуалните и религиозни елити при аюбидското управление. Владетелите се страхуват от тях поради широката социална база, на която тези учени се опират. Затова спрямо тях управляващите прилагат различни политики: опити за привличане или поставяне в изолация, уклончивост в общуването с тях, изнудване, отбягване на контактите с тях, изпращане в изгнание извън пределите на държавата, затвор, изпращане в изгнание, а понякога и убийство, ако владетелите виждат в тях реална заплаха за своята власт.

- Някои учени напускат мястото си във владетелските съвети, отклоняват предложените им висши държавни длъжности и отказват всякакви привилегии, отдавайки предпочитание на научните си занимания. Те влагат средства и усилия за развитие на науката и подпомагат финансово както други учени, така и ученици. Понякога използват своя социален и научен статус пред владетелските съвети като съветват владетелите да прилагат шариата, да въздават социална справедливост и да спазват човешките права.
- Част от интелектуалния елит, особено някои поети, се стремят към лично облагодетелстване като ласкаят аюбидските владетели, залагайки на техните страсти и слабости. Те се явяват на владетелските съвети, където рецитират поеми, прославящи владетелите и пишат поеми и книги в тяхна чест с единствената цел да спечелят пари, престиж, положение и привилегии.

Библиография. В края на дисертационния труд е поместена библиография, съдържаща всички извори и изследвания, цитирани в хода на анализа. Библиографското описание се стреми да предостави цялата необходима издателска и друга информация за привлечените заглавия. Изворите и изследванията са категоризирани и систематизирани така, че да се улесни намирането на пълната издателска информация и връзката между съкратеното им представяне в бележките под линия и пълните данни, посочени в библиографията. Изворите и изследванията са цитирани в съкратен вид при бележките под линия, за да се използва ефективно

мястото за самия текст на дисертацията, като се избегне заемането на място за подробни библиографски данни под линия. Ето защо пълното библиографско описание на изворите и изследванията е поместено в общата библиография в края на дисертационния труд. Бележките под линия включват и препратки към голям обем изводи и допълнителни източници по редица от застъпваните въпроси.

ПРЕГЛЕД НА ОСНОВНИТЕ ИЗВОРИ И ИЗСЛЕДВАНИЯ

Изследването на ролята на интелектуалните елити и религиозните водачи и авторитети в Леванта и тяхното отношение към управлението на Аюбидската династия наложи да бъде проучен голям обем разнообразни исторически извори и изследвания. Целта бе да се съберат изчерпателни сведения за ролята и позициите, заемани от гореспоменатите елити по различни аспекти на обстановката в региона през разглеждания период с оглед на факта, че тази роля и позиции се формират при сложни обстоятелства – кръстоносните походи в Леванта по времето на Аюбидите и прехода от шиитския Фатимидски халифат в Египет и Леванта към суннитската Аюбидска държава.

По силата на своя религиозен и социален статус, учените от елита в Леванта играят нова роля в допълнение към традиционните им научни задължения. Тя се изразява преди всичко в подкрепа на суннизма за засилване на неговите позиции в държавата, ръководство на мюсюлманската съпротива срещу кръстоносците, участие във военната мобилизация срещу латините и ангажимент към религиозните и социално-икономическите реформи. Те са наложени от влошената вследствие на латинското нашествие социално-икономическа обстановка, упадък на принципите на вярата поради разпространението на различни секти в Леванта през този период и разнопосочните социални влияния върху мюсюлманската общност в условията на съжителството с латините по време на тяхното присъствие в региона. Самата обстановка през разглежданата епоха изисква от улемите да определят своята роля и отношение към управлението: в подкрепа на държавата и начело на съпротивата срещу враждуващите политически и конфесионални групи или начело на народно опозиционно движение, насочено против владетелите, които нарушават повелите на

шариата, търсят компромиси с нашествениците или заемат пасивна позиция и отказват да се съпротивляват срещу латините.

Използвани са подбрани **ръкописи** по темата на дисертацията, записани на микрофилми в Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет в Аман. Тези ръкописи се отличават с автентичност на изворите и точност на информацията, доколкото са саморъчно писани от авторите. Те са от голямо значение за настоящата дисертация, понеже съдържат информация, която рядко може да бъде открита в печатните източници, особено що се отнася до естеството и размера на средствата, предоставяни чрез системата на вакъфите на медресетата и научните средища в Леванта по времето на Аюбидската династия, както и по отношение на самите вакъфски актове.

Един от най-важните използвани в дисертационния труд ръкописи е *Дуррат ал-аслāk фī даўлат ал-атрāk* („Наниз от перли в страната на турците“), чийто автор е Бадр ад-Дин ибн Хабиб ал-Хасан ибн ‘Умар ибн ал-Хасан (поч. 779 г. х./1378 г.) и който е регистриран на микрофилм под №539 в Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет в Аман. Ръкописът съдържа текуща информация за събитията сред тюрките през периода 648–778 г.х./1250–1376 г.) в три части, от които е ползвана първата част (от 648 г.х./1250 г. до 714 г.х./1314 г.). Тази първа част на ръкописа е важна и полезна с информацията, която съдържат за живота на редица учени от Леванта, за тяхната научна работа и преди всичко за философските им трудове, както и за ролята им в събитията по времето на управлението на ал-Малик ан-Насир Даууд, владетел на Карак. При него философията, забранена от владетелите от династията на Аюбидите, е широко разпространена и бележи разцвет. Известен със симпатиите си към философите, той започва да проявява интерес към философската наука под влиянието на средновековния лекар Шамс ад-Дин ал-Хасрушахи ‘Абд ал-Хамид ибн ‘Иса ибн ‘Амауаих ат-Табризи (поч. 652 г.х./1254 г.).

Използван е също ръкописът *Гирбāl аз-замāн* („Ситото на времето“) – съчинение на Бадр ад-Дин ибн ал-Ахдал ал-Хусайн ибн ‘Абд ар-Рахман ибн Мухаммад ибн ал-Ахдал (поч. 855 г.х./1451 г.), записан на микрофилм под №17, в

Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет. Ръкописът се отнася до събитията през периода от 1 г.х./622 г. до 750 г.х./1349 г.) и съдържа сведения за това как улемите са използвали джамиите, за да се противопоставят на владетелите, сключили мирни договори с латините, а така също за проповедите на Сибт ибн ал-Джаузи, Шамс ад-Дин Йусуф ибн Казаогли ибн ал-Джаузи ‘Абд Аллах в Умайядската джамия в Дамаск. В тези проповеди се изразява презрение към владетеля (*малик*) ал-Камил Мухаммад (поч. 647 г.х./1249 г.) заради това, че е предал Йерусалим в ръцете на императора на Свещената римска империя Фридрих II Хоенщауфен (поч. 648 г.х./1250 г.), който предвожда Шестия кръстоносен поход, с договора от Яфа (626 г.х./1229 г.).

Ползвани са също **„Регистри на шариатския съд на Йерусалим“** (*Сиджжилāt ал-маҳкама аш-шарī‘а фй-л-Қудс*), които са най-старите съдебни регистри в Османската империя. Шариатският съд изпълнява функцията на служба за поземлена регистрация в периода преди създаването на специализирани служби с такова предназначение. Тези регистри дават възможност за проверка на собствеността на старите недвижими имоти, тъй като съдът е компетентният орган, удостоверяващ автентичността на вакъфските актове от този период. Важността им произтича от това, че съдържат информация, която рядко се намира в печатни източници, а съдържанието им е автентично, защото в текстовете липсват интерпретации от историци. В дисертацията е използван голям обем от записи в тези регистри, заснети върху микрофилми, достъпни в Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет в Аман. Акцентът е поставен върху регистрите, изясняващи подробно видовете и характеристиките на вакъфските имоти, предоставени на най-старите и известни медресета и молитвени средища на суфиите (*хауāник*), създадени в Йерусалим при управлението на Аюбидите. Подробно е проучена информацията, свързана с имената и статуса на учените, преподавали в тези медресета, с посещаващите ги ученици и с основните науки, преподавани там.

От най-голямо значение за дисертационния труд са:

- **Съдебен регистър №95**, записан на микрофилм под №507 в Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет, съдържащ ценни сведения

за вакъфските актове, учредени за суфийската обител ал-Ханака ас-Салахиййа от султан Саладин в полза на суфийската общност през 585 г.х./1189 г. след като той отвоюва Йерусалим от кръстоносците;

- **Съдебен регистър №184**, записан на микрофилм под №535 в Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет, в който се съдържат подробни данни за вакъфите на медресето при суфийската обител ал-Ханака ас-Салахиййа в Йерусалим, учредени от султан Саладин в полза на шафиитските юристи-богослови непосредствено след отвоюването на Йерусалим и за вакъфите на медресето ал-Му‘аззамиййа в Йерусалим, дарени от владетеля Малик ал-Му‘аззам ‘Иса в полза на юристите-богослови от ханафитската правна школа през 614 г.х./1217 г.;
- **Съдебен регистър №63**, записан на микрофилм под №498;
- **Съдебен регистър №207**, записан на микрофилм под №542 в Центъра за документи и ръкописи към Йорданския университет, в който е запазена важна информация за вакъфите на молитвения дом аз-Зауийа ал-Хатнийа в Йерусалим, учредени от Саладин през 587 г.х./1191 г. в полза на благочестивия и добродетелен шейх Джалал ад-Дин Мухаммад ибн Ахмад Мухаммад аш-Шаши.

Използвани са и множество **извори по обща ислямска история** (*maṣādir at-ta’rīḫ al-‘ām*) и **анали** (*ḫaṭṭ al-īyāt*), които подкрепят и обогатяват дисертационния труд с важна информация и съдържат отделни глави, параграфи и теми, свързани с обстановката в Аюбидската държава. В тях се описват значими събития в Леванта през разглеждания период, оказали влияние върху някои аспекти на научния живот през епохата и върху ролята на учените в Леванта и тяхното отношение към управлението на Аюбидите. Тези извори са много важни и с това, че съдържат биографиите на голям брой ислямски учени, в които са споменати факти, имащи отношение към темата на дисертацията и по-специално към ролята и позициите на улемите в Леванта. Други важни сведения, съдържащи се в гореспоменатите извори, се отнасят до медресетата и научните средища в Леванта и учредените в тяхна полза вакъфи. Това позволява, на базата на текстовете на вакъфските актове, да бъдат разбрани обстоятелствата, обусловили политиката на аюбидските владетели при създаването на вакъфската система в сферата на

интелектуалния живот и влиянието на тази политика върху формирането на ролята и позициите на изтъкнатите улеми през този период.

Дисертационният труд се опира и на редица **специализирани извори по история на Аюбидската династия** (*маṣādir tā'rīḫ al-Аййūбиййн*), чиято важност произтича от това, че те съдържат сведения за историята на Аюбидите и правят възможно подробното изследване на историческите събития в Леванта при управлението на тази династия. Също така, те съдържат биографиите на редица аюбидски владетели (*мулūk*), военачалници (*умара*) и водачи, както и данни за естеството на задачите, функциите и ролята на техните улеми в различни сфери.

Полезен източник на информация са също така **биографичните сборници и литературата, посветена на завоеванията** (*ас-сийар ўа-л-мағāзй*), съдържаща в изобилие сведения за живота на аюбидските владетели и за техните битки, завоевания, походи и победи, както и биографиите на най-влиятелните улеми от тази епоха. Въз основа на биографиите на владетелите е изследвана политиката на Аюбидите спрямо събитията в техния регион и усилията им да използват отделните компоненти на интелектуалния живот, за да преодоляват кризите в политическата, военната, социално-икономическата и конфесионалната действителност на своето време. Биографиите на изтъкнатите ислямски учени от Леванта, служили на аюбидските владетели, са ценен източник на информация за техния научен принос и ролята им във всички сфери на живота през разглежданата епоха. Преди всичко тези извори съдържат сведения за ролята и позициите на улемите в подкрепа на новообразуваната държава на султан Салах ад-Дин ал-Аюби в Египет чрез противопоставянето им на въстанията и заговорите, ръководени от последните представители на Фатимидската династия и нейните съюзници сред асасините и латините. От биографичната литература е извлечена и информация за помощта, оказана от учените на Саладин в стремежа му към обединение на Египет и Леванта, както и за факторите, определящи връзката им с държавата и за естеството на тяхната роля и усилия в подкрепа или срещу управлението на Аюбидите.

Биографиите и хрониките на завоеванията са използвани също за изследване на военната обстановка в Леванта по времето на кръстоносните походи, като

особено ценни са сведенията за разположението, формированията, оръжията, плановете и предводителите на мюсюлманските и латинските войски, както и за естеството и мащабите на участието на ислямските учени във военното усилие и за участието на жени кръстоносци в битките срещу мюсюлманите в региона.

От голяма полза за дисертацията са също така **биографичната литература и сборниците със сведения за живота на поколенията учени** (*ат-тараджим ъа-т-табақат*). Тези корпуси извори съдържат биографиите на голям брой ислямски учени от различни епохи, работили в различни клонове на знанието. Сред тях има лекари, както и юристи богослови, принадлежащи към отделните религиозно-правни школи в суннизма – шафиитската, ханафитската, ханбалитската и маликитската. Особено ценни за целите на дисертацията са сведенията за онези от тях, играещи ключова роля в интелектуалния живот в Леванта при управлението на Аюбидите, като създават финансирани чрез вакъфите медресета и научни средища, правораздават, проповядват, съставят становища по юридико-богословски казуси и разпространяват доктрината на своята юридико-богословска школа. В биографичните сборници се съдържат и сведения за ролята на ислямските учени в социалната, военната и политическата сфера при управлението на Аюбидите, за естеството и степента на обвързаността им с властта и за приноса им в укрепването на системата на вакъфите, учредявани в полза на мазхабите, като се утвърждават условията, залегнали във актовете за дарение, предназначени за създадените от самите тях медресета.

Ценен източник са **пътеписите и географската литература** (*кутуб ал-джуграфийа ъа-р-рихләт*), в които се съдържат част от споменатите в дисертацията географски наименования на области, местности, градове и села в Леванта, във връзка с местонахождението на ислямските учени. Използвани са и пътеписите на арабски пътешественици, странствали из региона и описали видяното там. Те разказват за различни аспекти на научния живот по онова време, за посетените научни средища и за предоставените на тези институции вакъфи, за посегателствата над джамията ал-Акса и други сгради с религиозно и научно-образователно предназначение, за новото строителство и промените, направени от латините в

Йерусалим, за обичаите и традициите на латинската общност в Ислямския изток, за социо-културното влияние, която всяка от двете страни в конфликта упражнява върху другата и т.н. Въз основа на събраните сведения са разгледани редица теми, свързани с преобразуванията, настъпили през разглеждания период в интелектуалния живот и преди всичко с усилията на ислямските учени в Леванта в областта на социално-икономическите реформи, факторите, обусловили доминиращото място на мистицизма, социалните влияния сред мюсюлманската и латинската общност, засиленото внимание към Йерусалим след неговото освобождаване с цел укрепването на интелектуалния живот в града поради опасенията от повторното му завладяване от латините и ефективността на установената от Аюбидите система на вакъфите в отговор на обстановката в Леванта през разглеждания период.

Ползвани са също така **съчинения по топография, археология и градоустройство** (*кутуб ал-хутат ъа-л-аџар ъа-л-умрāн*) – особено такива, които съдържат информация за религиозните, социалните и научните институции в Египет и Леванта. Тези извори са от голямо значение поради включените в тях важни сведения за научните занимания в джамиите, медресетата, суфийските молитвени средища и социалните домове, както и описания на тези институции и информация за учените и за учредителите на вакъфи.

Важен източник на сведения са **трудовете по история на градовете и регионите** (*кутуб тā'рйх ал-мудун ъа-л-ақāлйм*) – преди всичко градовете, в които кипи интелектуален живот по времето на Аюбидската династия (Дамаск, Йерусалим и Алепо). Значението на тези извори се състои в подробното описание на събития и факти, свързани с тези интелектуални средища, което позволява да бъдат изяснени различни въпроси, свързани с дейността на ислямските учени, интелектуалния живот и вакъфите.

Използваните исторически и географски извори са източник на важни сведения, които допринасят за изясняване на редица понятия, термини и названия от областта на географията, администрацията, науката, военното дело,

градоустройството и културата, които са част от езика на Средновековието и не се употребяват в съвременния свят.

Ценен източник на информация са **латинските извори**, ползвани в превод на арабски език. Те са от ключово значение за дисертацията, понеже техните автори са съвременници на историческите събития в Леванта по времето на кръстоносните походи и на сблъсъка между мюсюлмани и кръстоносци. Освен това, много от тях заемат държавни длъжности и следователно имат достъп до официална кореспонденция и документи, а някои са част от религиозната йерархия, което им позволява да поддържат тясна връзка с управлението поради взаимодействието и синергията между политическата и религиозната власт при кръстоносците под влиянието на църквата върху латинската общност. В тези извори се съдържат важни сведения по редица теми, засегнати в дисертационния труд, които се срещат рядко в арабо-мюсюлманските извори. Преднамереното им пренебрегване или липсата на интерес към историческата тематика, свързана с мюсюлманския и западния свят, биха били ясен знак за методологичен дисбаланс и израз на липса на безпристрастност и неутралност от страна на автора на дисертацията. Освен това латинските извори описват важни събития и съдържат анализи, които биха могли да липсват в арабо-мюсюлманските изследвания по темата.

Критични анализи могат да бъдат открити в повечето латински извори:

- Фуше дьо Шартр (поч. 521 г.х./1127 г.), *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*. Недостатък при този автор, е че пише своята хроника не като историк, а като духовно лице и поддръжник на призива на папата за кръстоносен поход към Ислямския изток. Това обстоятелство намира отражение в становищата му по редица въпроси. В своята хроника той отправя нападки срещу исляма, който определя като езическа религия и изразява силно задоволство от кланетата, извършени от латините над жителите на Йерусалим при превземането на града през м. ша'бан 492 г. х./юли 1099 г.
- Гийом (Вилхелм) Тирски (поч. 582 г.х./1186 г.), *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*. Слабо място при този хронист е явното пристрастие

на неговия исторически разказ за враждебността на латинските водачи спрямо арабо-мюсюлманското население. На редица места в своята хроника той използва техния език, описвайки арабите мюсюлмани в неблагоприятна светлина и с повече убеденост дори от предводителите на кръстоносците говори за необходимостта да бъде измъчван и убиван всеки арабски пленник, да бъде разграбвано имуществото на мюсюлманите и разрушавани мюсюлманските храмове и места за молитва в превзетите левантински градове. Този хронист стига дотам, че оправдава кланетата, извършени от кръстоносците в Йерусалим през м. ша'бан 492 г.х./юли 1099 г. с твърдението, че смъртта на избитите жители на града е Божие възмездие за това, че са омърсили Христовия храм със своите суеверни обреди и са го отнели от вярващите – грях, за който трябва да заплатят с живота си.

- Жак дьо Витри (поч. 638 г.х./1240 г.), *Historia Hierosolymitana*. Недостатък при този хронист е отново начинът, по който описва латинските кланета над жителите на превзетите левантински градове и по-специално Йерусалим. Той пише по темата като предводител на кръстоносците, а не като историк, който предлага обективна хроника събитията, и описва кланетата, извършени от латинците над мюсюлманското население на Йерусалим, като подвиг в името на Христа.
- Пиер Тудебод (поч. неизв.), *Historia de Hierosolymitano Itinere*. Като свещеник, надъхан с антимиюсюлманските идеи на папата, той – подобно на други латински хронисти – смята войната с мюсюлманите за богоугодно дело. Неговите разкази, предназначени да въздействат на населението на Западна Европа в една доминирана от църквата епоха, са изпълнени с религиозни цитати и описват мюсюлманите като езичници и варвари до такава степен, че авторът се гордее с убийствата, грабежите, насилието и разрухата, дело на кръстоносците при превземането на Антиохия и Йерусалим, като нарича извършителите на тези престъпления „поклонници“, а техните жертви сред мюсюлманите – „неверници“ и „езичници“.
- Бурхард от Цион (поч. 684 г.х./1285 г.), немски пътешественик и поклонник, *Descriptio Terrae Sanctae*, В своите съчинения характеризиращи се със сляп

фанатизъм, той описва мюсюлманите като кръвожадни и зли варвари, езичници, неверници, диваци и узурпатори на Светите земи. Все пак, поради това, че е живял сред мюсюлманите и е общувал с тях, на отделни места в своите съчинения той ги описва в положителна светлина – като много гостоприемни, щедри и любезни хора.

За целите на дисертационния труд са проучени и значителни по обем ключови **съвременни арабски изследвания**, които обогатяват различните нейни аспекти с различни становища и интерпретации. Това са монографии, дисертации, документи от конференции и семинари, научни периодични издания, в които се съдържат възгледи, мнения и подсказки по много от темите, застъпени в настоящата дисертация. Тези изследвания, и особено магистърските и докторските дисертации и историческите студии, публикувани в специализираните научни списания, са в основата на немалка част от събраната информация и идеи по темата на настоящия труд. Положени са усилия да бъдат избегнати недостатъците и дисбалансът при други изследователи, които или преднамерено, или несъзнателно, поради недостатъчно търпение и липса на задълбочени изследователски умения, прескачат по-сложните етапи в изследователската работа.

В по-голямата си част специализираните арабски изследвания по темата за ислямските учени през епохата на Аюбидите могат да бъдат характеризирани като изследвания от местно значение, при написването на които е ползвана литература предимно на арабски език. Това е явен методологически дефект, тъй като в тези изследвания отсъстват мненията на много ориенталисти, автори на задълбочени изследвания, продиктувани от силен интерес към темата. Освен това повечето арабски изследователи са оставили без внимание дисертациите, защитени в различни университети по света.

Прегледани са редица изследвания върху религиозните занимания на улемите през аюбидската епоха. Интересът към тази тема има своите недостатъци, доколкото при нейното изследване изключителният принос на тези учени в областта на администрацията, политиката, военното дело и правно-богословските доктрини остава встрани от изследователското внимание. По-голямата част от тези

изследвания имат сходство по-скоро с религиозни проповеди, отколкото с исторически студии: авторите проследяват усилията на ислямските учени, подкрепяли султан Салах ад-Дин ал-Аюби и неговите наследници срещу кръстоносните походи, и отправят яростни нападки срещу кръстоносците и техните водачи като използват враждебен език. Основният интерес при тези изследователи е, опирайки се на идеологически източници, да насочат по-младите поколения към религиозни концепции, насърчаващи джихада. Подобни трудове избягват методологията на историческото изследване, която се стреми да достигне до историческите факти в чист вид, неопорочени от религиозен или националистически фанатизъм. Известно количество такива изследвания са прегледани с цел запознаване с възгледите на изследователите, след което те са включени в списъка на заглавията с второстепенно значение.

Ползата от съвременните арабски изследвания относно усилията на ислямските учени през епохата на Аюбидите се свежда до запознаването с дадената в тях оценка на тези усилия. Повечето изследователи оценяват положително стремежа на Саладин и учените около него към унищожаване на шиитския Фатимидски халифат и приветстват усилията за утвърждаване на суннизма в Египет и Леванта, както и борбата, която този владетел повежда срещу философите и срещу самата философия, разглеждана по негово време като деструктивна и излишна. Тези автори дават положителна оценка и на системата на вакъфите при управлението на Аюбидите, която смятат за стълб на социалната солидарност и начин да се подкрепи военното усилие срещу кръстоносците.

При прегледа на арабските изследвания в хода на написването на дисертационния труд е направена констатацията, че в част тях е запазен арабският начин на мислене, характерен за Средновековието от времето на кръстоносните походи: някои изследователи все още приписват на съвременния европейски Запад, като наследник на папската власт и водачите на кръстоносците, причината за пораженията, неуспехите и изоставането в развитието на днешния арабски свят и за спада на влиянието и водещата роля на исляма. Това означава, че събитията и последиците, свързани с кръстоносните походи присъстват в арабското мислене

днес и са пуснали корени във въображението на съвременните араби, които гледат с недоверие на „чужденците“, убедени, че са тяхна мишена още от времето на кръстоносните походи.

Настоящият дисертационен труд се опира и на множество **съвременни европейски изследвания**, дело на ориенталисти, проявили интерес към изследване на събитията, свързани с конфликта между кръстоносци и мюсюлмани и неговите социално-икономически, военни и свързани с науката аспекти. Акцентът е поставен върху най-важните изследвания от областта и преди всичко върху магистърските и докторските дисертации и публикациите на историческа тема в специализираните научни издания, тъй като в тях са изследвани въпроси от интерес за настоящата дисертация, а освен това те съдържат мнения, идеи, предложения и интелектуални дискусии, каквито липсват в арабските изследвания, в които преобладава историческият разказ.

Съвременните европейски изследвания са ценни за настоящата дисертация с изложените в тях важни мнения, идеи и възгледи, разкриващи нееднозначността на редица аспекти от живота на латините и установения от тях ред в Ислямския изток, а именно: проблематиката и противоречивостта, свързани с приноса на жените-кръстоносци в битките срещу мюсюлманите, влиянието на латинското духовенство и на църквата сред общността на кръстоносците и стремежът им да насаждат превратна представа за мюсюлманите и техните водачи, заселническата и стопанската политика на латините в Светите земи, повлияла и интелектуалния живот и довела до упадък на науката в Йерусалим и околностите. Освен това, ползването на европейски изследвания при написването на настоящия дисертационен труд дава възможност да се постигне научен, методологически и интелектуален баланс, защото ползването само на арабски извори и изследвания върху някои теми, свързани с конфликта между кръстоносци и мюсюлмани, може да измести баланса по посока необективността и да попречи на изследването на някои идеи, които могат за се окажат по-логични, отколкото се предполага.

Подбрани са европейски изследвания на ориенталисти, проявили изследователски интерес към събитията, белязали сблъсъка между кръстоносци и

мюсюлмани и към последиците от тях, като преимуществено са ползвани изследвания на автори от европейските страни с водеща роля в кръстоносните походи – Англия, Франция и Германия, както и трудове на ориенталисти от страни, подкрепяли кръстоносните походи поради търговски интерес като Италия. Обърнато е внимание и на изследвания на автори от страни, пряко или косвено засегнати от кръстоносните походи като балканските държави, които имат специално отношение към тези походи поради схизмата между православие и католицизма и поради арогантността, с която латините се отнасят към всички извън лоното на католическата църква по онова време.

По-голямата част от съвременните европейски изследвания, прегледани във връзка с настоящия дисертационен труд, преди всичко дисертациите и публикациите в специализирани периодични издания по история търпят критика поради обстоятелството, че не използват транслитерация от арабски на английски при имената и термините. Без фонетична транскрипция е трудно да бъдат адекватно произнесени имената на хора, географските наименования и различните термини. Също така, във всички прегледани дисертации авторите не цитират имената на учените, военачалниците и владетелите по един последователен начин, което може да доведе до объркване между сходните имена. Такова сходство е налице при много владетели, военачалници, водачи и учени поради факта, че те носят имената на свои роднини, на велики водачи, на старейшини и на видни учени, като по този начин черпят от техния авторитет и слава и съхраняват спомена за тях след смъртта им. Трябва да се отбележи, че повечето от дисертациите не съдържат въведение или уводна глава въпреки необходимостта от разясняване на структурата, методологията, изследователските въпроси, ползваната литература, значимостта на темата и други важни елементи, които са ключови за разбирането на съдържанието на дисертационния труд. По-голямата част от изследователите се ограничават с кратък увод от няколко страници.

Авторите на повечето съвременни европейски изследвания също така се задоволяват с малко на брой ислямски извори. В библиографията на някои от дисертацията публикации на арабски език изобщо липсват. Прегледаните

дисертации, които все пак ползват такива, съсредоточават вниманието си върху определени автори: Абу Йа‘ла Хамза ибн ал-Каланиси, ‘Изз ад-Дин ибн ал-Асир, Баха’ ад-Дин ибн Шаддад, Усама ибн Мункиз, Абу Шама ал-Макдиси и Камал ад-Дин ибн ал-‘Адим. Всички тези историци имат определени обвързаности: някои принадлежат към близкото обкръжение на султан Салах ад-Дин ал-Аюби, като Абу Шама ал-Макдиси и Баха ад-Дин ибн Шаддад, други са част от двора на Зангидите като ‘Изз ад-Дин ибн ал-Асир, трети са от свитата на владетелите на Алепо, аз-Захир Гази и ан-Насир Салах ад-Дин Йусуф. Затова да се разчита единствено на поднесените от тях разкази води до методологически дефект поради техните пристрастия и тенденциозност. Освен това, повечето изследователи ползват няколко второстепенни изследвания от арабски и мюсюлмански автори, като избират предимно трудове, публикувани на английски или на собствения им език, а това може да доведе до преработване на историческия разказ и превръщането му в „местна“ история, въпреки че става въпрос за важна тема, по която са писали изследователи от различни националности.

Изглежда, изследователите се опират на тези извори и на второстепенни трудове на арабски и ислямски автори само поради факта, че те са преведени на английски и защото самите изследователи не владеят арабски език – това се признава от изследователя Джон Чембърлин в неговата дисертация. Друг изследовател, Даниъл Роуч, също в дисертацията си, изтъква този недостатък и посочва, че голяма част от европейските изследвания върху кръстоносните походи игнорират мюсюлманската гледна точка и пишат от европейска християнска гледна точка поради незнанието на арабски език. Чешкият изследовател Ондржей Щерба признава в дисертацията си, че кръстоносните походи се радват на голяма популярност в Чехия тъй като трудовете по темата, преведени на чешки, я представят едностранчиво. Същият учен уточнява, че е имал достъп само до литература на чешки език, и макар че значителна част от неговото изследване интерпретира и анализира писаното от ‘Изз ад-Дин ибн ал-Асир за кръстоносните походи, той не е виждал неговата „Пълна история“ (*„Ал-Кāмил фи-т-та’рийх“*), а се опира на вторични източници.

Този дефицит води до неинформираност на изследователите за важни съвременни мюсюлмански изследвания по история на конфликта между кръстоносци и мюсюлмани. Техните трудове, особено дисертациите, се занимават с теми, свързани с противоречията между мюсюлманските и европейските историци относно характера и целите на кръстоносните походи и степента на тяхното негативно продължение в съвременната мюсюлманска и европейска мисъл под формата на недоверие и предпазливост в отношенията между мюсюлманския свят и Европа. При написването на настоящия дисертационен труд са прегледани най-важните от тези изследвания с цел да се изследват възгледите на европейските историци за опитите на хронистите на двете страни в конфликта да докажат, че кръстоносните походи представляват по същество религиозна война независимо от други фактори. Защото латините тръгват към Светите земи, за да водят свещена война и са придружавани от близки до предводителите им духовни лица – хронисти, а мюсюлманите им се противопоставят под знамето на джихада, проповядван от интелектуалните и религиозни елити около аюбидските владетели. Тази концепция за едно християнство, „прицелило“ се в исляма, е просъществувала до наши дни и все още преобладава в арабо-мюсюлманското мислене.

Друга тема в изследванията е свързана с успеха на кръстоносните походи да породят сред кръстоносците съзнанието за обща християнска идентичност, поне в началото на пътя им към Ислямския изток под знамето на свещена война за отвоюване на Светите земи. Прегледани са най-важните от тези изследвания с цел да бъде изяснена ролята на ислямските учени и тяхното отношение към някои отблъскващи прояви на латинската общност, като се налага изводът, че етническият фактор се оказва по силен от религиозната спойка. Разнопосочността на целите и интересите осуетява процеса на интеграция в мюсюлманската общност в Леванта въпреки продължителното присъствие. Други теми са свързани с това как мюсюлманите възприемат жените кръстоносци, като във връзка с това са прегледани важни изследвания, за да се проследят мненията на европейските историци за отношението на ислямските учени към жените кръстоносци в Леванта и по-специално за преднамерено преувеличените разкази на мюсюлманските хронисти, дискредитиращи жените кръстоносци.

Въпреки критиките към някои слабости на съвременните европейски исторически изследвания, пред всичко дисертации, е отбелязано, че в по-голямата си част те са по-прецизни в анализа и интерпретацията на събитията. В тях е използван аналитично-критичният метод на изследване и с това те превъзхождат арабските исторически изследвания, които са преобладаващо съсредоточени върху преразказа на фактите. В европейските изследвания, цитирани в дисертацията, е представен разширен поглед върху много от спорните въпроси, какъвто не се открива в съвременните арабски изследвания.

В настоящия дисертационен труд са използвани и дисертации, написани на други европейски езици освен английски, с цел запознаване с позициите на техните автори по конфликта между мюсюлманите и кръстоносците. Още повече, че някои от тези изследователи са представители на страни, през чиито територии кръстоносците са преминали на път за Светите земи. Също така интерес представлява и въпросът доколко владетелите и населението на тези страни са откликнали на призива на папата за участие и подкрепа на кръстоносните походи. Проучването на тези изследвания дава възможност за запознаване със съдържащите се в тях интерпретации на религиозния и военния аспект на кръстоносните походи: жестокостите, извършени от кръстоносците при първите походи спрямо жителите на градовете и особено Йерусалим пораждат преобладаващи нагласи за отмъщение у двете страни в конфликта, които се отразяват върху ролята и позициите на мюсюлманските и латинските религиозни интелектуални елити. Те намират израз в духа на омраза и презрение към религията на другата страна, с който са пропити много от историческите и литературни съчинения на мюсюлманските и латинските хронисти, докато накрая се стига до сблъсък между три цивилизации: западната (латинска), византийската и ислямската.

За целите на дисертационния труд са прегледани и голям брой важни **турски изследвания**, чиито автори принадлежат към страна, владяла обширни части от ислямския свят по време на кръстоносните походи. В тях се посочва, че нахлуването на селджукските тюрки във Византия след победата им в битката при Манцикерт през 463 г.х./1071 г. е претекст, използван от папата, за да призове към кръстоносен

поход към Ислямския изток, а повечето от водачите на ислямската свещена война (джихад) срещу латините са от турски произход.

При прегледа на турските университетски каталози и специализирани исторически издания бе установено, че по-голямата част от историческите изследвания, публикувани на турски език, и особено дисертационните трудове, са фокусирани върху определени теми, една от които се отнася до отношенията между арменците и кръстоносците, с акцент върху предателството, извършено от арменците спрямо техния роден Левант. Арменците са представени като доброволно помагачи на кръстоносците да завладеят някои левантински градове, сред които Антиохия, като им предават сведения за придвижването на мюсюлманските войски и военните укрепления на мюсюлманите.

Сред най-важните турски изследвания, използвани в настоящия дисертационен труд, е следната магистърска теза: Tuğba Yiğit, *I. ve II. Haçlı seferleri sürecinde Ermeni-Haçlı ilişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2011. Авторката защитава тезата, че арменците са в основата на идеята за кръстоносните походи, тъй като именно арменските патриарси предлагат на папа Григорий VII (478 г. х./1085 г.) предприемането на кръстоносен поход към Ислямския изток с цел спасяване на източноправославните християни от селджукските тюрки. Арменците се разглеждат като важен фактор за падането на левантинските градове в ръцете на латините в началото на кръстоносните походи поради всестранната помощ, която оказват на кръстоносците като ги снабдяват с храна, коне, оръжие и пари и им оказват всячески военна и логистична подкрепа. Надявайки се на кръстоносците, за да отблъснат селджукските тюрки и да се освободят от господството на Византия, именно арменците спасяват латинските войски от гладна смърт и болести при продължителната обсада на Антиохия, с което им дават възможност за продължат своята военна кампания. Според турската изследователка арменците проявяват повече лоялност към кръстоносците отколкото византийските им съюзници, скептично настроени спрямо целите на кръстоносните походи, към които решават

да се присъединят едва когато идеята за тези походи започва да придобива реални измерения.

Това изследване е използвано в настоящата дисертация при оценката на ролята и позициите на интелектуалните и религиозните елити, според които отношението на арменските християни към кръстоносните походи е аргумент в подкрепа на твърдението, че става въпрос за религиозна война, обявена на мюсюлманите от християнския свят, които насочват усилията си към популяризиране на тази идея в своите съчинения, проповеди и преподавани уроци.

Турските изследователи се занимават също с темата за отношенията между Фатимидската династия и кръстоносците, като отделят особено внимание на опитите на Фатимидите в началото на кръстоносните походи да убедят латините да им помогнат срещу общия враг, суннитските Селджукиди. Силен акцент в турските изследвания е поставен върху ролята на селджукските тюрки във войната срещу кръстоносците чрез защитата и помощта, оказвана на градовете в Леванта, в момент когато Абасидският халифат в Багдад е силно отслабен. За тази подкрепа говорят сведенията, според които абасидският халиф често се обръща към селджукските султани и военачалници, когато при него идват пратеници от Леванта, за да търсят помощта му срещу кръстоносците, особено след латинските жестокости и кланета в Антиохия, Мааррат ан-Нуман и Йерусалим.

Сред най-важните изследвания, на които се опира настоящият дисертационен труд по тези въпроси, е докторската дисертация на Серкан Йозер: Serkan Özer, *Fâtımî-Haçlı İlişkileri (1098-1171)*, Doktora Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, Ağustos 2015. Според този изследовател причините за нахлуването на кръстоносците и упорития им стремеж да завладеят Йерусалим, както и самото завладяване на този град, се състоят в проявената от Фатимидската династия слабост и преговорите, водени от тях с кръстоносците при латинската обсада на Антиохия. В тази насока се споменава, че фатимидският везир ал-Афдал ибн Бадр ад-Дин ал-Джамал си тръгва за Египет вместо да доведе подкрепления за обсадения град. Авторът сочи също, че мюсюлманските владетели в Леванта и фатимидският халиф ал-Муст‘али Биллах не осъзнават същността и

целите на Първия кръстоносен поход и отдава успеха на кръстоносците при този поход на стремежа на Фатимидите да отстранят от власт суннитската династия на Селджукидите – стремеж, който се оказва по-силен от намерението да се противопоставят на латините. Пасивността на Фатимидите и закъснялото обявяване на джихада се разглеждат като причина за продължителното присъствие на кръстоносците в Ислямския изток, откъдето те биват прогонени с цената на огромни усилия. Дисертацията на Серкан Йозер е използвана при оценката на ролята и позициите на интелектуалните и религиозните елити във връзка със силната им подкрепа за стремежа на Саладин да унищожи шиитския Фатимидски халифат в Египет, за да създаде необходимите условия, които да му позволят да оглави джихада срещу кръстоносците във време, когато мюсюлманските владетели търпят поражения и се предават на латините.

За написването на дисертационния труд са използвани и редица важни **изследвания на персийски език**, в които се съдържат мнения, интерпретации и коментари на ирански учени. Иранските изследователи шиити и арабските изследователи суннити се разминават в много от разказите и мненията си за действията на асасините. Някои арабски изследователи са на мнение, че групировката на асасините пречи на джихада, като се съюзява с неприятеля и извършва поредица от убийства на водачи на свещената война на мюсюлманите, водена от собствените си интереси. Част от иранските изследователи смятат, че тази групировка се бори срещу несправедливостите и потисничеството, упражнявано от суннитските араби и срещу техния монопол във всички сфери на живота и че суннитската арабска общност лишава от законните им права всички, които не приемат нейните религиозни вярвания и вижда опасност в иранския шиизъм в лицето на насоченото срещу арабите шуубитско движение (араб. *шу'убиййа* – движение за равни права на мюсюлманите неараби с мюсюлманите араби). Така например, в едно изследване от 1961 г. под заглавие *Rāshīd ad-Dīn Sinān, Pyshvā-yi Buzurg-i Ismā'īlyān-i Shām dar 'aṣr-i Ṣalībī* авторът му 'Абд Аллах Насиритахири изразява мнението, че водачът на асасините Рашид ад-Дин ибн Синан е един от най-великите и храбри водачи на шиитите низарити (клон на исмаилизма) по времето на кръстоносните походи. Той смята също Зангидите, Аюбидите и кръстоносците за

троен неприятел на шиитите низарити, а Саладин разглежда като враг заради унищожаването на шиитския Фатимидски халифат в Египет и на неговото цивилизационно наследство. По тази причина, този автор гледа положително на съюза между асасините и кръстоносците срещу Нур ад-Дин Махмуд Занги и Саладин. От друга страна, иранският автор отхвърля обвиненията срещу Фатимидския халифат за необявяването на джихад срещу кръстоносците и дори твърди, че исмаилитски воители са участвали редом със Саладин в битката при Хатин.

Иранските изследователи шиити изразяват несъгласие с много от арабските изследователи суннити и по въпросите, свързани с ролята на шиитската Фатимидска държава и нейното отношение към кръстоносните походи. От своя страна, арабските изследователи виждат във Фатимидската държава основната причина за нахлуването на кръстоносците в обширни територии от Леванта и за загубата на Йерусалим поради сключените от нея мирни договори с латините и неспособността ѝ да се справи с кръстоносците. Иранските изследователи обаче защитават позициите на Фатимидския халифат като привеждат исторически свидетелства за усилията на неговите военачалници срещу латините и дадените от Фатимидите жертви за отвоюването на Йерусалим и други левантински градове. Те сочат шиитската Фатимидска държава като най-големия губещ от кръстоносните походи, защото именно победите на латините подкопават властта на Фатимидите и са в основата на преминаването на техния трон в ръцете на Аюбидите суннити.

Спор между иранските изследователи шиити и арабските изследователи суннити има и по въпроса за изкореняването от Аюбидите на рационалното познание и по-специално на философията, поради това, че тези науки са получили развитие при Фатимидите. Арабските изследователи защитават действията на Саладин, който заповядва да екзекутират персийския философ Шихаб ад-Дин ас-Сухраурди, известен още като Сухраурди Убития (поч. 586 г.х./1190 г.), за да се запази единството на мюсюлманите. Иранските изследователи на свой ред намират, че султан Саладин действа с прекомерна сила срещу всеки, изповядващ идеологията на исмаилизма (клон на шиизма), опасявайки се от появата на политически, икономически или духовни сили, които биха могли да възродят шиитското

наследство на Фатимидите. Иранските автори обвиняват Саладин за обиди, нанесени на фатимидския халиф ал-‘Адид ли-Диналлах, а също така поставят под съмнение естествената смърт на халифа, смятайки че тя е настъпила в резултат на заговор на група улеми от обкръжението на Саладин.

При написването на дисертационния труд иранските изследвания са използвани за проследяване на водещата роля на интелектуалните и религиозните елити за укрепване на суннизма в Египет и Леванта и борба с шиизма, както и на техните последователни усилия да изкоренят рационалната наука и духовното наследство, оставено от Фатимидите. Тази тема е широко застъпена от иранските изследователи, които търсят исторически аргументи, за да докажат тезата за преследванията срещу исмаилитите при Аюбидската династия и най-вече при управлението на Саладин под влиянието на суннитските улеми от неговото обкръжение. Иранските изследователи се фокусират в своите изследвания върху философията и известните персийски учени и особено върху Шихаб ад-Дин ас-Сухраурди, за да покажат научното превъзходство на тези учени над суннитските улеми, заети с изследвания в областта на религиозните науки. Те изтъкват, че суннитските улеми участват в преследванията срещу персийските учени, мотивирани от завист и ревност поради неспособността си да достигнат тяхното ниво на познание.

В дисертационния труд са ползвани също и **източници на иврит**, които съдържат много важни сведения за Светите земи по време на кръстоносните походи. Израелските историци отделят голямо внимание на историческите събития по тези земи, тъй като Израел е държавата, под чийто контрол се намират днес Светите земи. Те са насърчавани да изследват всичко, което има отношение към историята на Йерусалим, особено по времето на кръстоносните походи, защото там е фокусът на конфликта между мюсюлмани и латини. Освен това, израелските историци проследяват подробно събитията, свързани с превратностите в съдбата на евреите в Леванта при сменящите се управления по време на кръстоносните походи, като дават оценка на взаимоотношенията между евреите и страните в конфликта между кръстоносците и мюсюлманите и заеманите от тях позиции едни спрямо други.

Издирването на защитени в израелските университети дисертации по теми, свързани с кръстоносните походи, показва, че те са малко на брой. Вниманието на авторите е съсредоточено върху темата за положението на еврейските общности в Египет и левантинските градове като Йерусалим и Ашкелон, върху стремежа на тези общности да се съхранят в условията на остър конфликт между другите две религиозни общности и върху други теми, свързани в частност с Йерусалим, без да се излиза от рамките на религиозния интерес. При прегледа на подбраните за целта на настоящия дисертационен труд исторически изследвания и дисертации по теми, свързани с кръстоносните походи, бе установено, че израелските историци оставят без внимание основни ислямски и латински извори и разчитат за документирането на текстове, наративи и мнения само на трудовете на ориенталисти, което представлява явен методологически дефект и научен дефицит. Бе констатирано също, че израелските изследователи поставят акцента върху трудовете, които оценяват положително онези водачи на кръстоносците, които са най-враждебно настроени към Саладин, като се позовават на текстове, разкази и легенди, описващи тези водачи като мъченици и светци, а Саладин – като ненавистна личност, „дявол“ и „звяр“, и уточняват, че цитират мнения на други историци и изследователи.

Резултатът от безкритичното използване на тези източници извън техния исторически контекст без анализ и исторически съпоставки са трудовете, които носят характера на религиозни, а не на безпристрастни исторически изследвания. Пример в това отношение е една магистърска теза, представена в Департамента по обща история на университета „Бен Гурион“ в Негев през 2013 г. с автор Еран Шломи (Eran Shlomi, *Raynald of Châtillon, Prince of Antioch, Lord of Oultre-Jourdain: The Shaping of his Image in Europe, 1187–1250*).

Описаните по-горе различни гледни точки са критически представени в настоящата дисертация, което е израз на следвания в нея стремеж към максимална безпристрастност на анализа и произтичащите от него изводи.

ПРИНОСИ

НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Настоящата дисертация е опит да бъдат преодолените някои значителни недостатъци, свързани с прекалено идеологизирания характер на по-ранните изследвания върху конфликта между мюсюлмани и кръстоносци при управлението на Аюбидската династия, осъществени в арабския свят и страните с преобладаващо мюсюлманско население – предимно в дисертации и специализирани академични издания. Сред тези недостатъци е тенденцията темата да бъде изследвана без необходимата изследователска дистанцираност и неутралност на автора, при което се заема определена идеологическа позиция без оглед на историческите свидетелства. В стремежа да бъде избегната тази тенденция настоящият дисертационен труд е опит да се представи една по-пълна картина, включваща и недостатъците на самите мюсюлмански владетели и ислямски учени. В някои по-ранни изследвания на арабски и ислямски учени критичният подход към тази епоха е възприеман от арабските и мюсюлманските историци като обида към исляма, защото на Аюбидите се гледа като на предводители на джихада срещу присъствието на кръстоносците в Египет и Леванта. В противовес на този подход настоящата дисертация поставя акцент върху необходимостта от пренаписване на част от историята по един систематичен и академично неутрален начин – въз основа на извори, изследвания и свидетелства, оставени и от двете страни на конфликта между мюсюлмани и кръстоносци.
2. Настоящият дисертационен труд преодолява и едностранчивостта на по-ранните изследвания върху темата, произтичаща от пристрастния и избирателен подход към изворите. Мюсюлманските исторически изследвания в съвременния арабски свят се опират основно на арабски и ислямски извори. Много от изследователите не правят задълбочено изследване на специализираната научна литература по темата, публикувана в специализирани издания в Европа, САЩ и Канада. Голяма част от изследователите не са запознати с дисертации по темата, защитени в

университетите на тези страни въпреки дългогодишния опит, широките интереси и задълбочените изследвания на школите по ориенталистика върху конфликта между мюсюлмани и кръстоносци. Също така тези арабски автори не познават трудовете на съвременните ирански и турски историци, въпреки че иранците и тюрките са важни участници в този конфликт през Аюбидския период.

3. В дисертацията е търсен балансиран и неутрален исторически подход чрез използването на всички съотносими към темата извори и исторически изследвания, включително трудовете на ориенталисти и представители на народи, изиграли важна роля в интелектуалните, религиозните и военните аспекти на разглежданите събития. Очертават се както положителните, така и отрицателните страни в позициите на аюбидските владетели и ислямските учени в различни области на обществения живот. По такъв начин, за разлика от редица по-ранни изследвания на автори в арабския свят и в страните с преобладаващо мюсюлманско население, се постига максимално обективно изложение на историческите факти, доколкото тези изследвания са фокусирани върху военния аспект на събитията, предшестваха, съпътстваха и настъпили след битката при Хатин, в резултат на която мюсюлманите си „връщат“ Йерусалим. Така например, в по-ранните изследвания е широко застъпена темата за героичния образ на султан Салах ад-Дин ал-Аюби (Саладин) и за неговото близко обкръжение от ислямски учени. За разлика от тези изследвания, в настоящата дисертация е възприет подход, при който темата е разгледана в исторически и социален контекст, като са обхванати различните аспекти на ролята и позициите на владетелите и ислямските учени, включително случаите на политическо и военно предателство спрямо интересите на мюсюлманите.
4. В противовес на по-голямата част от европейските, американските, турските и иранските изследвания, които не вземат под внимание специализираните арабо-мюсюлмански научни трудове по темата, настоящата дисертация се опира на материали и литература от арабски, мюсюлмански, европейски, турски, ирански, канадски, американски и израелски университети.

5. Дисертацията представя по неутрален начин ролята и позициите на турските и иранските водачи, като разкрива не само тяхната роля, но и техните положителни и отрицателни позиции в политическата, интелектуалната и военната сфера. Обратно, в повечето от съвременните ирански изследвания акцентът е върху преследването от аюбидските владетели на учените исмаилити, и особено на философите, поради опасения от възраждане на Фатимидския халифат в Египет. В трудовете на турските изследователи фокусът е върху ролята на турските учени и военачалници, представени като интелектуален елит и защитници на някои части от Египет и Леванта срещу проникването на кръстоносците.
6. За разлика от повечето арабски, мюсюлмански, европейски и други исторически изследвания, които се занимават с темата за мрежата от вакъфите, създадена за подпомагане на бедните и нуждаещите се, както и за изграждане на научно-образователни, социални и здравни институции, настоящата дисертация разглежда вакъфите като *политическа система* под „прикритието“ на социалната солидарност, установена с цел контрол на обществения живот при управлението на Аюбидите. В настоящия труд е показано как вакъфите са използвани за привличане на учени, които да подкрепят владетелите, и за поставяне на опонентите в изолация чрез лишаване от научни, професионални, финансови и нематериални привилегии. За целта владетелите и тяхното обкръжение от учени и заможни хора приемат съответни закони, включвайки нови условия във вакъфските актове за дарение в съответствие със собствените си икономически интереси и административни, политически, интелектуални и конфесионални цели.
7. В настоящата дисертация, за разлика от повечето прегледани в хода на работата по нея дисертационни трудове, арабските термини, имена на хора, географски наименования и др. са транслитерирани в английския текст на латиница с цел запознаване на читателя с правилното произнасяне на техния арабски оригинал. Освен това са коригирани някои неясноти и фактически грешки в имената на някои владетели, военачалници и учени от аюбидската епоха, забелязани при прегледа на дисертации, защитени в арабски и европейски университети.

ПУБЛИКАЦИИ

НА ДЖЕХАД АЛМАСРИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. (November 2018): **The Reasons of the Ayyubids' Resistance against Philosophy and Its Implications on the Culture of the Era (570–648 A.H/1174–1250 A.D)**, submitted to the 6th International Conference on Modern Approach in Humanities, Organizer: (ACAVENT), Vilnius, Lithuania. Venue of the held conference: Centre Malesherbes de l'Université Paris, Sorbonne, Sorbonne University, Paris, France, Published in: Diamond Scientific Publication, Vilnius, Lithuania, *Proceedings of the 3rd International Conference on New Findings in Humanities and Social Sciences*, 2018, pp. 21–56; DOI: <https://www.doi.org/10.33422/6mah.2018.11.26>; available online at: <https://www.dpublication.com/abstract-of-6th-mah/mah-6-178/>
2. (May 2019): **The Isolation Policy against the Intellectual Elites and Religious Leaders Opposing the Ayyubid Rule (570–648 A.H/1174–1250 A.D)**, *International Journal of Humanities and Social Science (IJHSS)*, Center for Promoting Ideas (CPI), New York, USA, Vol. 9, No. 5, pp. 211–220; available online at: <https://www.ijhssnet.com/journal/index/4377>
3. (December 2019): **The Problematics of Frankish Women Participation in Fighting against Muslims during the Crusades on Egypt and the Levant**, *Journal of Historical and Social Studies*, Faculty of Letters and Human Sciences, University of Nouakchott, Mauritania, No.38, pp.163–178; available online at: <http://rehs.mr/index.php/2019-06-06-12-52-52/56-2019-12-23-18-59-55.html>

4. (Winter 2020): **Maqdisī ‘Ulamā’ Displaced during the Crusades and Their Influence on Intellectual Life in Damascus**, *Jerusalem Quarterly*, Institute for Palestine Studies, Ramallah, Palestine, Issue 84, pp. 131–138; available online at: <https://www.palestine-studies.org/en/node/1650837>

Тази публикация е спомената специално от журито на Наградата „Ибрахим Даккак“—2020 г. за най-добър анализ по съвременна или историческа тема, свързана с Йерусалим, като е препоръчана за публикуване от редколегията на *Jerusalem Quarterly* с упоменаваща това бележка.